
HUNČAGA, Gabriel. *Historické štúdie k dejinám dominikánov.*

Bratislava : CŠK a Chronos, 2008, 185 s.

ISBN 978-80-89027-26-2

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené.

Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

All published work, regardless of the medium in which it was published, is considered by law to be copyrighted by the author. It is important that all such articles and references to them be attributed to the author and source.

1. Vznik, vývoj a význam dominikánov v kontexte stredovekého rehoľného života

1. 1. Spoločenské pomery

Rehoľa kazateľov (*Ordo praedicatorum*) sa pochopiteľne nezrodila bez predchádzajúcej genézy. Bola odpoveďou na potreby vývoja celej spoločnosti, ktorý dospel na hraničný bod jednej veľkej historickej epochy. Cirkev a celá európska spoločnosť sa postupne začala prebúdzat' z akéhosi miléniového ustrnutia. Pominutie sa jedného a príchod nového milénia, ktorý dával predovšetkým kresťanský Západ do súvisu s hrozivou blízkosťou posledného súdu, prinieslo Európe nový optimizmus. Strach z konca jedného tisícročia a začiatku nového pominul a aj toto spôsobilo, že sa cirkev i spoločnosť prebudili. Je to charakteristické pre obdobie od konca 10. do konca 12. storočia a je to čas, keď sa západný svet dostáva zo stagnácie raného stredoveku a nastupuje cestu úspešného demografického, ekonomického a sociálneho rozvoja.¹ Cirkev, najmä pápežstvo, sa spamätala z tzv. temného storočia intrigánskych zápasov o Petrov stolec a v období medzi rokmi 1050 a 1215 nastúpila na cestu aggrornamenta (ako tomuto procesu hovorí Jacques Le Goff)² alebo renesancie 12. storočia (takto túto epochu nazýva Peter Dinzelbacher).³ Kresťanstvo sa v čase milénia po „očistných skúškach“⁴ zaodelo akoby k novému krstu do bieleho rúcha obnovených kostolov.⁵ Inými slovami povedané, kresťanský západ sa zhlboka nadýchol k novému rozkvetu.⁶

Dovtedy výlučne agrárnu civilizáciu začali narušovať mestá a rodil sa pre Európu síce dobre známy, ale pre stredovek nový typ civilizácie – civilizácia mestská. Od konca 11. do 13. storočia sa v niektorých oblastiach počet obyvateľov takmer zdvojnásobil a stúpol o skoro 20 miliónov, na celkových 60 miliónov.⁷ Aj preto sa časť obyvateľstva mohla uvoľniť z agrárnej výroby pre

¹ LE GOFF, J., *Kultura středověké Evropy*. Praha : Odeon, 1991, s. 191.

² Tamže, s. 103.

³ DINZELBACHER, P., *Europa im Hochmittelalter 1050–1250: Eine Kultur – und Mentalitätsgeschichte*. Darmstadt : Primus Verlag, 2003, s. 6.

⁴ DUBY, G., *Rok tisíc*. Praha : Argo, 2007, s. 120.

⁵ DUBY, G., *Umění a společnost ve středověku*. Praha : Paseka, 2002, s. 27.

⁶ LE GOFF, J., *Středověký člověk*. In *Středověký člověk a jeho svět*, LE GOFF, J. (ed.), Praha : Vyšehrad, 1999, s. 10.

⁷ BEDOUELLE OP, G., *História cirkvi*. XIV., s. 78.

remeslá a obchod. Práve vďaka týmto dvom činnostiam – remeselnej výrobe a obchodu – sa mestá v sledovanom období prudko rozvíjali. Stredoveká kultúra sa vďaka nim nielen mení, ale dochádza k jej prehlbovaniu a zrýchľovaniu vývoja.⁸

Mestské zmýšľanie je aspoň spočiatku rovnostárske, založené na horizontálnej rovnoprávnosti. Postupne sa však značne diferencuje a obraz mesta je určovaný skutočným nástupom peňažného hospodárstva a zvyšujúcou sa demografickou hustotou.⁹ Je nim svet zvoníc, katedrál, domov aristokratov a novodobých zbohatlíkov, tržníc a hostincov. Takáto spoločnosť nadobúda na zložitosti, pribúda stavov, ich profily sa ešte viac diferencujú, rastie význam bohatstva ako zdroja alebo dôsledku moci.¹⁰ Mestám už nestačila len ekonomická moc a rozličné privilégia, ktoré im zabezpečovali rôzne stupne autonómie. Celé 13. storočie sa pre mestské obyvateľstvo stáva zápasom o nadobudnutie politickej moci a upevnenie moci ekonomickej.¹¹ Mesto vytvorilo svet obohatý hradbami a vo vnútri tohto sveta žili vedľa seba v rôznom pomere, závisiacom od veľkosti mesta, klerici a študenti, šľachtici a vinári, patricijovia a chudáci, bohatí kupci a malí obchodníci, vysoko kvalifikovaní remeselníci a nádenníci, mrzáci a kurtizány. Je pochopiteľné, že chudobných obyvateľov bolo podstatne viac než bohatých, a že tvorili akúsi odvrátenú tvár pestrofarebného mestského prostredia. Roľník, prichádzajúci z vidieka, vnímal mesto ako symbol neobyčajnosti, čím spočiatku skutočne bolo. Javilo sa ako zvláštny fenomén a stalo sa v určitom zmysle deliacou čiarou stredovekej spoločnosti. Kontrast medzi vidiekom a mestom bol v tomto období väčší než vo väčšine predchádzajúcich historických období.¹²

Mestám, týmto pulzujúcim srdciam vtedajšej spoločnosti, vďačíme za mnohé. Ich hospodársky rozmach mal za následok vyprofilovanie gramotnej vrstvy laikov.¹³ Narušili a postupne pomáhali odbúrať trojčlennú schému spoločnosti, považovanú za nespochybniteľnú už od stvorenia sveta, zloženú z *oratores*, *bellatores* a *laboratores*.¹⁴ Rozmach jasne vymedzenej vrstvy laikov sídliačich v mestách, ktorí sa stavali kriticky k rozumovým a mravným nedostatkom duchovenstva, vyniesol na povrch napätie medzi tradičnými premisa-

⁸ LE GOFF, J., *Kultúra stredoveké Evropy*, s. 18.

⁹ LE GOFF, J., *Peníze a život*. Praha : Argo, 2005, s. 11.

¹⁰ POROV. ROSSIAUD, J., Měšťan a život ve městě. In *Středověký člověk a jeho svět*, s. 123–155.

¹¹ POROV. ENNEN, E., *Die europäische Stadt des Mittelalters*. Göttingen : Sammlung Vandenhoeck, 1978, s. 207–224.

¹² POROV. LE GOFF, J., Město. In *Encyklopedie středověku*, LE GOFF, J., SCHMITT, J. C. (edd.), Praha : Vyšehrad, 1999, s. 378–391.

¹³ LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*. Praha : CDK, 2002, s. 237.

¹⁴ DUBY, G., *Rok tisíc*, s. 47.

mi mníšskej spirituality a túžbami laického ľudu, v ktorom sa práve prebudilo vedomie jeho kresťanského povolania.¹⁵ Stredovek, pre ktorý sú typické protiklady, musel vďaka mestám niektoré z nich pozmeniť. Napr. z dvojice *potens – pauper*¹⁶ sa stala dvojica *dives (locuples) – pauper*.¹⁷ Jednou z najdôležitejších zmien však bola tá, ktorá ovplyvnila a pozmenila duchovnú klímu kresťanstva. Pod tlakom ekonomického a sociálneho rozvoja, ktorý mal za následok delbu práce a povznesenie remesiel, došlo k ideologickému ospravedlneniu Marty k Márii (Lk 10, 38–42),¹⁸ čiže činorodého života, ktorý na portáloch gotických katedrál tvorí dôstojný protiklad k rozjímavému životu.¹⁹ Je to závažný posun v chápaní sporu o výber lepšieho podielu, o voľbu medzi Martou a Máriou, v zmysle prežívanej a uskutočňovanej spirituality. Dovtedajšie formy mníšstva a rehoľného života volili vo vzťahu k svetu (laikom a spoločnosti) Máriin podiel, teda kontemplatívne založený spôsob života. Zakladatelia nových reholí, predovšetkým Dominik a František, ukázali, že je možné vybrať si i Martin aktívny podiel, ba dokonca, že v danej dobe je to nevyhnutné.²⁰

Cirkev aj napriek tomu, že sa snažila o *aggiornamento*, nemohla niektoré spoločenské javy dostať pod kontrolu. Spoločenský vývoj prebiehal rýchlejšie, ako ho bola schopná zachytiť a prispôsobiť sa mu, čím bola o nejaký ten krôčik pozadu. Práve obyvatelia miest poskytovali úrodnú pôdu pre myšlienky antiklerikalizmu a náboženského nonkonformizmu.²¹ Ani tradičné mníšske rehole, doteraz veľmi prospešné nielen cirkvi, ale európskej civilizácii vôbec, neboli schopné reagovať na nové kontrasty. Ešte v 11. storočí a v menšej miere aj v 12. storočí symbolizovali dominantné postavenie tradičných foriem mníšstva najmä Cluny opáta Huga (1049–1109),²² tohto najväčšieho muža celé-

¹⁵ LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, s. 237.

¹⁶ FRANK OP, I., *Kirchengeschichte des Mittelalters*. Düsseldorf : Patmos, 1990, s. 74 a DINZELBACHER, P., *Europa im Hochmittelalter 1050–1250*, s. 140.

¹⁷ LE GOFF, J., *Středověký člověk*. In *Středověký člověk a jeho svět*, s. 17

¹⁸ LE GOFF, J., *Kultura středověké Evropy*, s. 300.

¹⁹ Tamže, s. 98.

²⁰ U dominikánov táto téma rezonovala po celé 13. a 14. storočie. Aktívny model mníšskeho spôsobu života obhajoval sv. Tomáš Akvinský. Z jednej jeho tézy v tejto súvislosti vzniklo akési heslo pre celú rehoľu „*Contemplata aliis tradere*.“ – Odovzdať plody kontemplácie iným. „*Sicut enim majus est illuminare, quam lucem solum videre, ita majus est contemplata aliis tradere, quam solum contemplari*.“ Summa theologiae, 2 II, 188, 6 c. O storočie neskôr sa k tejto problematike vrátil mystik Majster Eckhard, ktorý vo svojej kázni „*Intravit Iesus in quoddam castellum*“ predkladá čitateľovi opozíciu panny a manželky, odvodenú z biblického príbehu o Márii a Marte, pričom panna je symbolom odpútavania sa a manželka symbolom aktivity Boha prostredníctvom odpútaného človeka. ECKHART MEISTER, Pr. 2, DW I, s. 27, 1–9.

²¹ LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, s. 236.

²² LE GOFF, J., *Kultura středověké Evropy*, s. 97.

ho kresťanstva.²³ Kláštory a ich kláštorné školy, ktoré si od čias Karola Veľkého (768–814) udržali schopnosť rozvíjať kultúru či administratívne a hospodársky spravovať územia, akoby vo vzťahu k novej spoločnosti strácali na význame a v 11. storočí prechádzali krízou.²⁴ Nestačilo byť len vzdelancom, ochrancom klasickej kultúry a vďaka kláštornému skriptóriu, knižnici a dielni opisovačov (kopistov) a iluminátorov znalcom čítania a písania. Hybnú silu mníšstva známu od kresťanského staroveku ako *fuga mundi*,²⁵ bolo treba doplniť, nie zrušiť ani nahradiť, niečím novým. Do nového sveta, ktorý začal vo veľkom budovať a zanechávať po sebe ako memento hmotné statky, nestačilo vniesť len mníšsky *contempus mundi*,²⁶ ktorý spolu s *fuga mundi* a *stabilitas loci*²⁷ tvorili *savoir-vivre* stredovekého monasticizmu (mníšskeho spôsobu života – *vita monasteria*) a boli piliermi starých mníšskych foriem. Takýto klasický monastický systém sa postupne od 12. storočia začínal rozkladať zvnútra i zvonka. Vonkajšími dôvodmi boli obnovené požiadavky na pokresťančenie spoločnosti. Upozorňovali na dvojznačnosť a nedostatočnosť zhody medzi pojmami *vita apostolica* verzus *vita monasteria*. V niektorých oblastiach došlo k odchodu mníchov z kláštorov, aby sa z nich stali kazatelia, ktorí sa zapojili do starostlivosti o duše (*cura animarum*),²⁸ čo odporovalo vtedajšej kláštornej tradícii.²⁹ Cisterciiti, benediktíni a iní mníši odlúčení od sveta, žijúci za múrmi kláštorov, neboli na takéto pôsobenie v novom prostredí dostatočne pripravení.

Cirkev čelila vážnej kríze a kacírstvo bolo takmer všade.³⁰ Reakciou na tento stav bol tzv. evanjelizmus, snaha o nasledovanie Krista v chudobe, založená na svojskom výklade Biblie.³¹ Bolo jasné, že sa už nestačí za všetkých kresťanov len modliť a postiť, ale treba ísť medzi nich a venovať sa ich náboženskej výchove.³² To bola výzva pre sformovanie nových hnutí. Niektoré skĺzli do heréz a dostali sa mimo cirkev, niektoré zostali v jej štruktúrach. Medzi tie najznámejšie, ktoré sa po čase ocitli mimo cirkev, patria albígenci, valdén-

²³ ANGENENDT, A., *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*. Darmstadt : Primus Verlag, 2000², s. 55.

²⁴ SPUNAR, P., Středověké školství a knihovny. In *Kultura středověku*, SPUNAR, P. (ed.), Praha : Academia, 1995, s. 85.

²⁵ LE GOFF, J., *Kultura středověké Evropy*, s. 143 a 190.

²⁶ DINZELBACHER, P., Mönchtum und Kultur im Mittelalter. In *Kulturgeschichte der christlichen Orden*, DINZELBACHER, P., HOGG, J. (edd.), Stuttgart : Kröner, 1997, s. 2.

²⁷ DINZELBACHER, P., *Europa im Hochmittelalter 1050–1250*, s. 40.

²⁸ MICCOLI, G., Mniši. In *Středověký člověk a jeho svět*, s. 66

²⁹ Tamže.

³⁰ LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, s. 238.

³¹ FINK, K., *Papsttum und Kirche im abendländischen Mittelalter*. Mnichov : Bockmann Verlag, 1994, s. 193.

³² SOKOL, J., *Mistr Eckhart a středověká mystika*. Praha : Zvon, 1993, s. 26.

ci, katolícki chudobní, lombardskí chudobní, vilhelmiti, humiliáti a rôzne iné hnutia tzv. chudobných a flagelantov.³³ Z tých, ktoré sa nevymykali zo súdobých cirkevných štruktúr, to boli rôzni reformovaní kanonici, alebo o niečo neskôr ženské hnutia bekýň.³⁴ O spojenie ideálu pospolitého spôsobu života, asketickej chudoby a aktívnej úlohy misionára – kazateľa³⁵ sa od 11. storočia pokúsilo niekoľko osobností, ktoré myšlienkovu a ideologickú prípravu pôdu pre neskorší vznik mendikantov a stali sa ich predchodcami.³⁶ Inštitucionálne toto ich úsilie prispelo k vzniku tzv. *ordo canonicus*, hnutia reformovaných kanonikov, ktorí ako *ordo novus* tvorili protiklad k *ordo monasticus*, alebo inými slovami povedané *ordo antiquus*.³⁷ Z kanonikov sa vyvinuli Rehoľní kanonici sv. Augustína (potvrdení na rímskej synode v Lateráne roku 1059),³⁸ ktorých azda najznámejším rehoľným domom bolo Opátstvo sv. Viktora, založené roku 1108 v Paríži. Ďalšími boli premonštráti (potvrdení roku 1126),³⁹ ktorí okrem miest pôsobili aj na vidieckych farách. Z odkazu týchto hnutí vzišli o storočie neskôr nové, žobravé rehole. Zaiste nie náhodou práve obdobie rokov 1170–1220, ktoré takmer presne zodpovedá životom dvoch najväčších zakladateľov žobravých rehoľí sv. Dominika (1173/5–1221) a sv. Františka (1181/2–1226), nazval Jacques Le Goff dobou hlbokých zmien mentálnych a intelektuálnych štruktúr kresťanstva.⁴⁰

³³ Porov. ZERNEN, M., Hereze. In *Encyklopedie středověku*, s. 181–194 a FRANK OP, I., *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 154–160.

³⁴ FRANK OP, I., *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 195; Porov. LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, s. 230–234 a FRANK OP, I., *Lexikon des Mönchtums und der Orden*. Stuttgart : Reclam, 2005, s. 72–73.

³⁵ LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, s. 167.

³⁶ Boli to napr. sv. Norbert z Xantenu – zakladateľ premonštrátov, Róbert z Arbrissel, Bernard z Tiron, Giraudus zo Sales, Vitalis zo Savigny, Viliam Firmat a ďalší. VICAIRE OP, H., *Dominik i jego Bracia Kaznodzieje*. Poznań : W drodze, 1985, s. 237.

³⁷ FRANK OP, I., *Lexikon des Mönchtums und der Orden*, s. 177, 220 a 259.

³⁸ Tamže, s. 259.

³⁹ Tamže, s. 249.

⁴⁰ LE GOFF, J., *Středověká imaginace*. Praha: Argo, 1998, s. 83.

1. 2. Dominik a založenie

Dominik Guzmán sa narodil v období medzi rokmi 1173–1175 v Cale-
ruege, v kastílskej diecéze Osma, v rodine šľachtica Félixa Guzmána a matky
Jany z Asy. Narodil sa v dobe, keď reconquista pokračovala smerom od rieky
Tajo na juh, a keď obyvatelia Kastílie niesli hlavné bremeno pri oslobodzovaní
iberského polostrova od islamskej nadvlády.⁴¹ O jeho detstve a mladosti toho
veľa nevieme. Študoval v Palencii *septem artes*⁴² a niekedy krátko pred rokom
1200 sa stal členom reformovanej kapituly v Osme.⁴³ Tu sa stal blízkym spolu-
pracovníkom biskupa Diega Azebesa, čo malo zásadný význam pre ďalšie for-
movanie jeho osobnosti a postojov. V rokoch 1204 a 1206 sa na popud Alfonza
IX. Leónskeho (1188–1230) ako Diegov sprievodca⁴⁴ zúčastnil dvoch diplo-
matických ciest do Nemecka,⁴⁵ kde sa stretol s oddielmi kočovných bojovní-
kov z Východu – Kumánov. Toto stretnutie malo pre mladého kanonika taký
význam, že po návrate z Nemecka žiadal o pápežské povolenie na začatie misie
medzi Kumánmi.⁴⁶ Jeho misijné úsilie poznamenalo budúcu rehoľu natoľko,
že v celom priebehu jej existencie je pre ňu charakteristická snaha o kristiani-
záciu Východu.⁴⁷ Ešte zásadnejší význam však pre Dominika malo stretnutie
s albigéncami a s neúspešnou misiou cisterckých mníchov, ktorá sa snažila
obrátiť ich. Nepochybne bolo ťažké konať misiu medzi „dokonalými“, nakoľko

⁴¹ KOUDELKA OP, V., *Dominik – zvestování Božího slova*. Tišnov : Sursum, 1992, s. 9.

⁴² Jordán Saský nás o tom informuje v súvislosti s vypuknutým hladomorom v Španielsku a opi-
suje udalosť, keď Dominik so súcitu s hladujúcimi predáva svoje knihy určené na štúdium:
„Eodem tempore, cum Palentie studens persisteret, oborta est fames valida fere per universam His-
paniam. Vendens itaque libros, quos sibi oppido necessarios possidebat cum omni supellectili sua
eleemosinam quandam instituens dispersit dedit pauperibus.“ Libellus, n. 10, s. 30–31. Štúdium
v Palencii potvrdil v kanonizačnom procese aj Štefan, provinciál lombardskej provincie: „*Stu-
debat apud Palentiam in divina pagina*.“ Testimonium fratris Stephani, Acta canonisationis, n.
35, s. 153.

⁴³ „*Esset prior vel supprior ecclesie Oxomensis, cuius erat canonicus*.“ Testimonium fratris Step-
hani, Acta canonisationis, n. 35, s. 153. Porov. VICAIRE OP, H., *Histoire de saint Dominique I*. Paríž
: Cerf, 1957, s. 81–112.

⁴⁴ OBERSTE, J., *Der Kreuzzug gegen die Albigenser*. Berlin : Primus Verlag, 2003, s. 47.

⁴⁵ VICAIRE OP, H., *Histoire de saint Dominique I*. s. 127 a BOUCHET OP, J., R., Wizerunek świętego
Dominika. In *Dominikanie – skice z dziejów zakonu*, BARBAJ OP, M. A. (ed.), Poznań : W dro-
dze, 1986. s. 324–325.

⁴⁶ „*Et sepe dixerat huic testi: Postquam ordinaverimus et instruxerimus ordinem nostrum ibimus
ad Cumanos, et predicabimus eis fidem Christi, et acquiremus eos Domino*.“ Testimonium fratris
Pauli Veneti, Acta canonisationis, n. 43, s. 162.

⁴⁷ „*Item dixit quod multum zebebat salutem animarum non solum christianorum, sed etiam sarace-
norum et aliorum infidelium*.“ Testimonium fratris Frugerii Pennensis, Acta canonisationis, n.
47, s. 165–166.

ich kritika cirkvi sa v mnohom zakladala na pravde. Dominik si uvedomil, že nestačí len slovo, ale je potrebný aj príklad, a tak niekedy okolo roku 1207,⁴⁸ v roku, keď umiera jeho učiteľ a priateľ biskup Diego, začína žiť podľa vzoru apoštolov a prvej cirkvi *vita apostolica*,⁴⁹ aby *verbo*⁵⁰ et *exemplo*⁵¹ priviedol späť na cestu pravovernosti albigénskych kacírov. V roku 1209 do jeho apoštolátu výrazne zasiahlo križiacke ťaženie proti albigénom pod vedením Šimona z Montfortu.⁵² Vojna na juhu Francúzska mu sťažila voľné kázanie a pohyb, ale Dominik využil tento čas na organizačnú činnosť a v rokoch 1210–1211⁵³ rozvinul vzťahy s biskupom Fulkom z Toulouse.⁵⁴

Podľa najstaršej rehoľnej tradície zložili v apríli 1215 dvaja (mešťan Peter Seil, neskorší prior v Limoges a Tomáš) z Dominikových prívržencov a spolupracovníkov, v čase, keď sa už biskupi vydávali na cestu do Ríma na koncil, do jeho rúk sľub.⁵⁵ Onedlho po tejto udalosti vydal biskup Fulko listinu, v ktorej na diecéznej úrovni potvrdzuje prvým bratom novú rehoľu: „... aby vyhľadali kacírsku zvrátenosť a zapudili nepravosti, poučovali ľudí o základných pravdách viery a viedli ich ku zdravým mravom. Chcú chodiť po kraji ako rehoľníci pešo, v evanjeliovej chudobe hlásať slová evanjeliovej pravdy.“⁵⁶ Postupne sa začala rodiť rehoľa, ktorá by bola schopná prevziať v cirkvi zodpovednosť za apoštolát v nových spoločenských štruktúrach v takej miere, ako sa to žiadnemu inému spoločenstvu predtým nepodarilo. Na to však bolo potrebné získať pápežský súhlas a písomné potvrdenie novej rehole, čo nebolo také jednodu-

⁴⁸ VICAIRE OP, H., *Histoire de saint Dominique I.*, s. 127 a KOUDELKA OP, V., *Dominik – zvestovanie Božieho slova*, s. 10.

⁴⁹ POROV, LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*. s. 160–166; FRANK OFM, S., *Dějiny křesťanského mnišství*. Praha; Břevnov : Benediktinské arciepatství, 2003, s. 83; LE GOFF, J., *Kultura středověké Evropy*. s. 100 a TUGWELL OP, S., *Early dominicans*. New York : Paulist Press, 1982, s. 87.

⁵⁰ VICAIRE OP, H., *Histoire de saint Dominique II*. Paríž : Cerf, 1957, s. 11.

⁵¹ „*Audito igitur abbates, qui missi fuerant, huiusmodi consilio et animati exemplo acquieverunt et ipsi simile aggre...*“ Libellus, n. 22, s. 37.

⁵² OBERSTE, J., *Der Kreuzzug gegen die Albigenser*, s. 10.

⁵³ VICAIRE OP, H., *Histoire de saint Dominique I.*, s. 377–379.

⁵⁴ Vojenský konflikt trval desať rokov. Toulouse bolo od albigencov oslobodené v roku 1212. OBERSTE, J., *Der Kreuzzug gegen die Albigenser*, s. 108. Táto skutočnosť umožnila Dominikovi slobodný pohyb a zvýšila jeho aktivitu – pozn. autora.

⁵⁵ „*Ingruente autem tempore, quo ad Lateranense consilium Romam adire ceperunt episcopi, obtulerunt se fratri Dominico duo probi viri et idonei de Tholosa, quorum unus fuit frater Petrus de Selani, postmodum prior Lemovicensis, alter vero frater Thomas, vir admodum gratosus et sermone facundus.*“ Libellus, n. 38, s. 44.

⁵⁶ „*Dei gratia Tolosane sedis minister humilis, ad extirpandam hereticam parvitatem et vitia expellenda et fidei regulam edocendam et homines sanis moribus imbuendos, instituimus predicatorum in episcopatu nostro fratrem Dominicum et socios eius, qui in paupertate euangelica pedites religiose proposuerunt incedere et veritatis euangelice verbum predicare.*“ MOPH XXV, n. 63, s. 57

ché. Cirkev nemala najlepšie skúsenosti s rôznymi spoločenstvami pokúšajúcimi sa hlásať Božie slovo v evanjeliovej chudobe. Často sa ukázalo, že tieto skôr či neskôr skĺzli do heréz rôzneho stupňa. To bola hlavná príčina obáv cirkevných predstaviteľov zo zakladania nových reholí, ktoré sa hlásili v podstate ku tomu istému, k hlásaniu Božieho slova *verbo et exemplo*, a to všetko v evanjeliovej chudobe. Zotrvávanie na dovtedajšej mníšskej tradícii reprezentovanej *ordo monasticus* a *ordo canonicus*⁵⁷ bez možnosti konštituovania nových typov rehoľných spoločenstiev sa z hľadiska cirkvi mohlo javiť ako oprávnené a logické. Určitou nádejou bol pre Dominika nový koncil západného kresťanstva zvolaný Inocentom III. (1198–1216) už 19. apríla roku 1213, a ktorý sa začal 1. novembra 1215 už po štvrtý raz v Lateráne.⁵⁸ Dominik dúfal, že medzi množstvom cirkevných predstavených nájde niekoho, kto pochopí aktuálne požiadavky doby a podporí jeho dielo.

Do Ríma sa odobral spolu s biskupom Fulkom v lete roku 1215.⁵⁹ Koncil bol krátky, ale intenzívny a trval prakticky mesiac a mal len tri zasadnutia 11., 20. a 30. novembra 1215,⁶⁰ a vyvrcholilo v ňom cirkevné *aggiornamento* započaté v 11. storočí. Žiaľ, 13. kánon práve skončeného koncilu sa postavil veľmi negatívne k zakladaniu nových rehoľných spoločenstiev.⁶¹ Zmysel tohto kánonu a pohnútky koncilových otcov na jeho schválenie v čase, keď sa črtalo zmysluplné a nadčasové riešenie nových problémov, by si určite zaslúžili podrobnejšie štúdium a hlbšiu analýzu. Zdá sa, že energický a vzdelaný Inocent III. si potrebu nových foriem apoštolátu uvedomoval. Už v liste zo 17. novembra 1206 adresovanom cistercitom v Languedoku im prikazuje, aby sa poverili ochotné osoby: „... ktoré nasledujú chudobného Krista a neohrozene pôjdu v opovrhnutom odeve a s planúcim duchom k opovrhovaným a majú ich príkladom činov a poučovaním odviešť od bludu a priviesť k Bohu.”⁶² Nie je vylúčené, že sa Dominik pri stretnutí s cistercitskou misiou v Languedoku zoznámil aj s obsahom tohto listu a jeho počínanie bolo vlastne reakciou na pápežovu výzvu. Aj v záverečných ustanoveniach koncilu sú odporúčania ku kazateľskej činnosti, konkrétne k tomu, aby biskupi vo svojich diecézach usta-

⁵⁷ FRANK OP, I., *Lexikon des Mönchtums und der Orden*, s. 220 a FRANK OFM, S., *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 77.

⁵⁸ JEDIN, H., Digitale Bibliothek (DB), Band 35, Handbuch der Kirchengeschichte, s. 5366.

⁵⁹ KOUDELKA OP, V., *Dominik – zvěstování Božího slova*, s. 11.

⁶⁰ JEDIN, H., DB, Band 35, Handbuch der Kirchengeschichte, s. 5369.

⁶¹ Can. XIII, *De novis religionibus prohibitis*: „*Ne nimia religionum diversitas gravem in Ecclesiam Dei confusionem inducat, firmiter prohibemus ne quis de cetero novam religiosam inveniat.*“ MOPH XXV, n. 67, s. 63.

⁶² „*Qui paupertatem Christi pauperis imitando in despecto habitu et artendi spiritu non pertimescant accedere ad despectos ut ad eosdem hereticos festinantes per exemplum operis et documentum sermonis eos concedente Domino sic revocent ab errore.*“ MOPH XXV, n. 4, s. 13.

novili vhodných kazateľov a spovedníkov a zvláštnu starostlivosť venovali kázňam v materinskom jazyku veriacich.⁶³ V podobnom duchu sa nesie tiež text listiny biskupa Fulka z roku 1215, ktorou potvrdzuje Dominikovi a jeho spoločenstvu kazateľskú činnosť na území diecézy.⁶⁴ To, že sa Inocent III. zdráhal potvrdiť Dominikovi novú rehoľu nebolo zrejme kvôli tomu, že by nesúhlasil s jeho myšlienkami. Štvrtý lateránsky koncil, zvolaný týmto pápežom, totiž jasne stanovil, že pre rehoľné komunity nesmú existovať žiadne iné regule okrem Benediktovej (*Regula Sancti Benedicti*) a Augustínovej (*Regula Sancti Augustini*).⁶⁵ Požadoval preto, aby sa možné nové rehoľné spoločenstvo prispôsobilo.⁶⁶ Pokiaľ by mala byť nová rehoľa potvrdená, odporučil Dominikovi zvoliť si jednu z dvoch aprobovaných regúl.⁶⁷ Ako hlava cirkvi mal podľa všetkého obavy zo vzniku niečoho príliš nového. Dominik a jeho bratia si zvolili regulu sv. Augustína,⁶⁸ ktorá bola veľmi všeobecná a bolo ju možné konštitúciami dopĺňať a modifikovať. Takto pripravené nové dielo čakalo na schválenie v Ríme. Toho sa Inocent III. už nedožil, lebo v júli 1216 zomrel. Jeho nástupcom sa stal Honorius III. (1216–1227), jeden z koncilových otcov, ktorý Dominikove zámery dobre poznal. Keď sa Dominik na konci roku 1216 vrátil do Ríma,⁶⁹ 22. decembra mu pápež udelil privilégium, ktoré potvrdilo existenciu jeho komunity u sv. Romana v Toulouse a spôsob jej života. Dominik sa tak spolu so svojimi spoločníkmi stal rehoľníkom v pravom slova zmysle.⁷⁰ Ďalšie privilégium Honorius III. z 21. januára 1217 potvrdilo všetky výsady predchádzajúceho, ale komunitu bratov u sv. Romana už nazýva kazateľmi, čím sa položil aj základ pre

⁶³ Can. X, De praedicatoribus instituendis: „Unde praecipimus tam in cathedralibus quam in aliis conventualibus ecclesiis viros idoneos ordinari, quos episcopi possint coadiutores et cooperatores habere non solum in praedicationis officio, verum etiam in audiendis confessionibus et poenitentibus iniungendis ac ceteris quae ad salutem pertinent animarum.“ MOPH XXV, n. 67, s. 61.

⁶⁴ Pozri pozn. 56.

⁶⁵ Can. XIII, De communibus capitulis monachorum: „Similiter qui voluerit religiosam domum de novo fundare, regula met institutionem accipiat de (religionibus) approbatis.“ MOPH XXV, n. 67, s. 63.

⁶⁶ FRANK OFM, S., *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 81.

⁶⁷ „Auditis igitur eis super hac postulatione Romane sedis antistes hortatus est fratrem Dominicum, reverti ad fratres suos et, habita cum eis plena deliberatione, cum unanimi omnium eorum consensu regulam aliquam iam approbatam eligere quibus ecclesiam assignaret episcopo, ac demum iis exactis rediret ad papam confirmationem super omnibus accepturus.“ Libellus, n. 41, s. 45–46.

⁶⁸ „Itaque celebrato concilio reverentes, verbo domini pape fratribus publicato, mox beati Augustini, predicatoris egregii, ipsi futuri predicatorum regulam elegerunt.“ Libellus, n. 42, s. 46.

⁶⁹ HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*. Lipsko : Benno Verlag, 2004, s. 29.

⁷⁰ „Honorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis Dominico, priori Sancti Romani Tolosani, eiusque fratribus tam presentibus quam futuris regularem vitam professis in perpetuum. Qui secundum Deum et beati Augustini regulam in eadem ecclesia institutus esse dinoscitur, perpetuis ibidem temporibus inviolabiliter observetur.“ MOPH XXV, n. 77, s. 73.

názov celého nového spoločenstva: Rehoľa kazateľov, *Ordo praedicatorum*.⁷¹

Nová rehoľa tak bola na svete. Ako prvá obsahovala v názve svoju orientáciu na kazateľskú činnosť, aj keď samotné kázanie nebolo dovtedy ničím novým. Týmto právom disponovali biskupi, opáti, vyšší cirkevní predstavení a niekoľko nimi poverených osôb.⁷² Súvislosť medzi prevzatou tradíciou monasticko – kanonického života a prispôbením sa dobovým požiadavkám je v tomto prípade zjavná.⁷³ Po prvýkrát tu ale bola rehoľa, ktorej hlavným zameraním bolo kázanie: „Náš rád bol založený osobitne pre kázanie a spásu duší.“⁷⁴ Vďaka tejto novinke – kázaniu chápanému ako *officium praedicationis*,⁷⁵ ktorej nositeľmi sa stali práve dominikáni a františkáni, sa cirkvi otvorili dvere na vstup medzi spomínané nové spoločenské vrstvy, prevažne vzdelané a žijúce najmä v mestskom prostredí.⁷⁶ Mestská spoločnosť, vývojom odcudzená tradičným formám mníšstva a sama dlho nepovšimnutá, sa aj vďaka Reholi kazateľov ocitla v zornom poli pozornosti cirkvi na Západe, keďže sa zobraví rehoľníci orientovali na väčšie historické mestá, hlavné strediská obchodu a výmeny.⁷⁷ Cirkev sa tak mohla spolupodieľať na formovaní jej kultúry. Vrcholný stredovek bol poznačený hľadaním *vita apostolica* a v Dominikovi sa mu ho určitým spôsobom podarilo dosiahnuť. Vo svojej reholi spojil originálne staré tradície s novými potrebami a tendenciami rozvíjajúcich sa európskych spoločenstiev. To, čím sa pred tým v mníšskej tradícii tak opovrhovalo – poznanie sveta – sa Dominikovi stalo *labora*.⁷⁸ Toto všetko a mnohé iné s pomocou novej rehole podmienilo, že došlo k hlbkej zmene v podmienkach evanjelizácie.⁷⁹ Definitívne potvrdenie názvu novej rehole „Rehoľa kazateľov“ a jej univerzálneho privilégia kázať po celom svete vpísal Honorius III. do buly z 11. februára 1218, čím napomohol jej rýchlemu rozšíreniu.⁸⁰

⁷¹ „Honorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis priori et fratribus Sancti Romani praedicatoribus ...” MOPH XXV, n. 79, s. 78.

⁷² JEDIN, H., DB, Band 35, Handbuch der Kirchengeschichte, s. 5373.

⁷³ FRANK OFM, S., *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 81.

⁷⁴ „Ordo noster specialiter ob predicationem et animarum salutem ad incipiens noscitur institutus fuisse.“ DENIFLE OP, H., EHRLE SJ, F., *Archiv für Litteratur und Kirchengeschichte des Mittelalters I*. Band I, Berlín, 1885, *Constitutiones antike Ordinis fratrum praedicatorum*, s. 194.

⁷⁵ VICAIRE OP, H., *Dominik i jeho Bracia Kaznodzieje*, s. 84.

⁷⁶ FRANK OFM, S., *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 93.

⁷⁷ LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, s. 255–256.

⁷⁸ KŁOCZOWSKI, J., *Zakon braci kaznodziejow w Polsce 1222–1972*. In *Studia nad historia Dominikanow w Polsce 1222–1972* (Studia), tom. I., KŁOCZOWSKI, J. (ed.), Varšava : W drodze, 1975. s. 22.

⁷⁹ VICAIRE OP, H., *Dominik i jeho Bracia Kaznodzieje*, s. 81.

⁸⁰ „Rogamus proinde devotionem vestram et hortamur attente, per apostolica vobis scripta mandantes, quatinus fratres ordinis Predicatorum, qui verbum Domini gratis et fideliter proponentes.“ MOPH XXV, n. 86, s. 87.

1. 3. Formovanie konštitúcií a vnútorná organizácia

Začiatkom expanzie nového rehoľného spoločenstva sa stal rok 1217. V lete tohto roku napriek protestom grófa Šimona z Montfortu, arcibiskupa z Narbonne a biskupa z Toulouse rozposlal Dominik svoje malé spoločenstvo do veľkých miest vtedajšieho európskeho kresťanstva.⁸¹ Hfštka asi siedmich bratov sa od sv. Romana v Toulouse vydala do Paríža, kde už roku 1218 vznikla komunita v darovanom kostole sv. Jakuba pri Orleánskej mestskej bráne.⁸² Ďalšími miestami boli Bologna,⁸³ Orleáns,⁸⁴ neskôr Montpellier⁸⁵ a ešte bližšie neurčené miesto v Španielsku,⁸⁶ ktoré sa v roku 1219 ukázalo byť Madridom a Segoviou.⁸⁷ Zakrátko prenikli prví jednotlivci z Rehole kazateľov aj na územie Svätej ríše rímskej a do Anglicka. Tu boli prvými dominikánskymi destináciami Londýn a Oxford.⁸⁸ O týchto dvoch dôležitých kazateľských komunitách v Anglicku nás informujú aj pramene františkánskej proveniencie, konkrétne Tomáš z Ecclestonu, ktorý píše o príchode prvých františkánov do Londýna a Oxfordu v roku 1224 a uvádza, že títo tam našli už etablované komunity dominikánov, u ktorých nejaký čas pobývali.⁸⁹ Prví dominikáni vychádzali na

⁸¹ „Et invocato sancto spiritu convocatique fratribus dixit hoc esse sui cordis propositum, ut omnes eos licet paucos per mundum transmitteret, nec iam ibi.“ Libellus, n. 47, s. 48.

⁸² „Item dixit, quod cum esset cum dicto fratre Dominico apud Tholosam in conventu ecclesie supradicte, ipse frater Dominicus contra voluntatem comitis Montis fortis et archiepiscopi Narbonensis et episcopi Tholosani et quorundam aliorum prelatorum misit hunc testem, quamvis invitum, Parisius cum quinque fratribus clericis et uno converso, ut studerent et predicarent et conventum ibi facerent. Et dum ipse testis et socii studerent Parisius, data fuit ei et sociis a magistro Iohanne decano sancti Quintini tunc regente in theologia Parisius et ab universitate magistrorum et scoliariorum Parisiensium ecclesia sancti Iacobi, posita in porta Aurelianensi.“ Testimonium fratris Iohannis Hispani, Acta canonisationis, n. 26, s. 144.

⁸³ „Anno domini MCCXVIII, circa principium, missi sunt a Roma per magistrum Dominicum fratres Bononiam, qui moram facientes Bononie magnam perpersi sund ibidem paupertatis angustiam.“ Libellus, n. 55, s. 51.

⁸⁴ „In ipso etiam anno missi sunt Aurelianis quidam iuvenes fratres et simplices, qui et ipsi tamquam parva quedam semina futuri postmodum uberioris germinis principium extitetur.“ Libellus, n. 54, s. 51.

⁸⁵ LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, s. 256.

⁸⁶ „Et tunc alios etiam misit in Hispaniam, et similia eis dicebat et precipiebat.“ Testimonium fratris Iohannis Hispani, Acta canonisationis, n. 26, s. 144.

⁸⁷ „Anno eodem perrexit in Hispaniam magister Dominicus, ibique duabus domibus instauratis una apud Madrid, altera vero apud Segobiam.“ Libellus, n. 59, s. 53.

⁸⁸ LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, s. 256.

⁸⁹ „Keď prišli do Londýna prví štyria hore menovaní bratia, odobrali sa k bratom kazateľom a tí ich vlúdne prijali. Zostali tam dva týždne a jedli a pili to, čo im predložili, akoby boli skutočnými členmi ich spoločenstva. Potom si prenajali dom v Cornhille...Krátko pred sviatkom Všetkých svätých, sa vydal brat Richard z Ingworthu a brat Richard z Devonu do Oxfordu, kde boli rovnakým

cesty s neistotou a s vedomím, že vzhľadom na stredoveké možnosti šírenia informácií sa o výsledku misie mohol zakladateľ dozvedieť najskôr o niekoľko týždňov. Dominik vyslal takmer každého, koho mal a zaiste si bol vedomý toho, že čím skôr sa jeho spolubratia dostanú do miest, tým to bude pre šírenie rehole lepšie. Po uskutočnení prvej misie sa on sám už po štvrtýkrát vydal do Ríma, aby sa pokúsil od pápeža získať univerzálne privilégium pre kázanie na celom svete, čo sa mu aj začiatkom roku 1218 podarilo.⁹⁰

Po potrebných oficiálnych schváleniach v Ríme a rozoslaní prvých bratov sa stala najdôležitejšou úlohou vnútorná organizácia novej rehole. Tou sa zaoberali predovšetkým prvé dve kapituly zvolané na sviatok Zoslania Ducha Svätého⁹¹ roku 1220 a v tom istom čase o rok neskôr, v Bologni.⁹² Počas prvej, na ktorej sa zúčastnilo ani nie tridsať bratov,⁹³ sa zrodili stanovy rehole – *Liber constitutionum et ordinationum* (LCO) a ustanovenia týkajúce sa jej štruktúry. Vznikla tak prvá *regula apostolica*⁹⁴ a v nej legislatívne definovaná prax dišpenzov, kazateľská činnosť, štúdium, prežívanie chudoby, prax vizitácii a zakladania konventov a vôbec flexibilita a mobilita nového rehoľného zoskupenia.⁹⁵ Prvý provinciál provincie Lombardia a druhý magister rehole a zároveň účastník obidvoch kapitúl⁹⁶ Jordán Saský (1222–1237) na margo oboch kapitúl skonštatoval, že „tam bolo ustanovených množstvo konštitúcií, ktoré sa zachovávajú až dodnes.“⁹⁷ Ak chápeme prvú generálnu kapitolu ako ústavodárnu,⁹⁸ tak druhú by sme mohli nazvať zákonodárnou. Práve tá neskôr menovaná pokračovala v organizovaní rehole a schválila jej ďalšie šírenie založením prvej provincie a vyslaním bratov do Anglicka.⁹⁹ Krátko potom, ako zakladateľ so svojimi najbližšími stihol naformulovať a uviesť do praxe LCO, ho 6. august-

spôsobom a s láskou prijatí bratmi kazateľmi: jedli v ich refektári a spali v ich dormitóriu osem dní, akoby patrili do konventu. Potom si prenajali dom vo farnosti sv. Ebba.“ Františkánske prameny II, Tomáš z Ecclestonu, O príchodu Menších bratří do Anglie, s. 48.

⁹⁰ KOUDELKA OP, V., *Dominik – zvěstování Božího slova*, s. 14. K privilégium pozri pozn. 70, 71 a 80.

⁹¹ VICAIRE OP, H., *Histoire de saint Dominique II*, s. 203.

⁹² „Anno domini MCCXX primum capitulum generale huius ordinis Bononie celebratum est.“ a „Ita tamen ut proximo futuro anno apud Bononie ageretur.“ Libellus, n. 86, s. 66 a n. 87, s. 66–67.

⁹³ HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 36.

⁹⁴ VICAIRE OP, H., *Histoire de saint Dominique II*, s. 210.

⁹⁵ HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 35.

⁹⁶ Na kapitolu do Bologne bol Jordán vyslaný spolu s ďalšími spolubratmi z Paríža. „Ipse ego missus de Parisius cum tribus fratribus.“ Libellus, n. 86, s. 66.

⁹⁷ „Alia quoque plura ibi constituta sunt, que usque hodie observatur.“ Libellus, n. 87, s. 67.

⁹⁸ FRANK OFM, S., *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 82.

⁹⁹ „Anno domini MCCXXI, in Bononiensi generali capitulo visum est eis, mihi officium prioratus super provinciam Lombardie primum imponere. In ipso capitulo quoque conventus fratrum in Angliam cum fratre Gilberto priore transmissus est.“ Libellus, n. 88, s. 67.

ta 1221 vyčerpaného z neustáleho putovania, kazateľskej a organizačnej činnosti zastihla smrť a zomrel obklopený bratmi v Bologni. Pápež Gregor IX. (1227–1241) ho 3. júla 1234 svätorečil. Spolu so sv. Františkom sa stal jednou z najväčších postáv západného kresťanstva a európskej kultúry vôbec.¹⁰⁰

Pri podrobnejšom štúdiu LCO je zrejmé, že stanovy dominikánov v sebe primeraným spôsobom odzrkadľujú dovtedajšiu mníšsku tradíciu s požiadavkami a ambíciami, ktoré mali samotní bratia kazatelia. Skutočnosťou zostáva fakt, že Dominik v priebehu svojej niekoľkoročnej juhofrancúzskej misie úzko spolupracoval s cistercitmi. V Osme bol členom reformovanej kapituly, patril medzi najbližších kolegov biskupa Diega, v Toulouse rozvinul spoluprácu s ďalším biskupom Fulkom, mimochodom bývalým cisterckým mníchom.¹⁰¹ Všetky tieto skutočnosti sa podpísali pod formovanie textu a obsahu LCO.¹⁰² K rôznorodým vplyvom na vznik dominikánskej ústavy sa veľavravným spôsobom vyjadril aj v poradí piaty najvyšší predstavený rehole Humbert z Romans (1254–1263) vo svojom spise „*Expositio magistri Humberti super constitutiones Fratrum Praedicatorum*“ v ktorom píše, že dominikánske stanovy boli vzaté zo stanov premonštrátov, a že „táto voľba je dobrá, lebo premonštráti majú reformovanú a zdokonalenú Regulu sv. Augustína, ako cisterцитi regulu sv. Benedikta. Keď sv. Dominik a jeho prví bratia neobdržali od pápeža dovolenie na novú a prísnejšiu regulu, po ktorej túžil ich horlivý duch, z uvedených príčin si zvolili regulu sv. Augustína a veľmi správne prevzali stanovy, ktoré boli v prvej kanonickej reholi a ktoré obsahovali prísnosť, krásu a jemnosť, čo sa zhodovalo s ich cieľom. S týmto sa neuspokojili a pri svojich každoročných kapitulách pripojili a pripájajú mnoho iných rehoľných predpisov, lebo v Regule sv. Augustína nechcú prvé miesto vyhradiť len vyučovaniu a kázaniu, ale aj svätému životu.“¹⁰³ Ako inšpirácia od premonštrátov poslušil najmä ich vlastný prológ,

¹⁰⁰ Ku svätorečeniu viac v tretej kapitole.

¹⁰¹ BEDOUELLE OP, G., *Dominikus – von der Kraft des Wortes*. Graz : Verlag Styria, 1984, s. 242–243.

¹⁰² Vynikajúcim a takmer vyčerpávajúcim spôsobom analyzoval najstaršie zachované znenie LCO z rokov 1228–1236 Henrich Denifle OP vo svojom diele „Die Constitutionen des Predigerordens vom Jahre 1228“ publikovanom In *Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters I*, Band I, Berlin, 1885.

¹⁰³ „Notandum quod constitutiones Praemonstratensium omnino eodem modo incipiunt, et ex hoc elicitur quod verum est quod constitutiones nostrae extractae sunt ab illorum constitutionibus, cum ipsi nos praecesserint: et hoc justum fuit. Praemonstratenses enim reformaverunt et auxerunt religionem beati Augustini, sicut Cistercienses beati Benedicti religionem. Proinde beatus Dominicus et fratres sui temporis, cum non potuissent obtinere a Domino Papa secundum fervorem conceptum novam et arctam regulam, et ab hoc repulsi proposito elegissent regulam beati Augustini, non immerito cum illa regula de constitutionibus illorum qui alios illius ordinis excedebant, assumpserunt quod arduum, quod decorum, quod discerunt invenerunt in illis, si competens reputarunt. Non contenti autem illis alia multa superaddiderunt, et addere non ces-

ktorý korešpondoval s ideálom prvých bratov kazateľov.¹⁰⁴ Vplyv kanonického spôsobu života na konštituovanie novej rehole je badateľný aj v komunikácii cirkevných autorít s Dominikom. Až do pápežskej listiny z 21. januára 1217¹⁰⁵ sú prví dominikáni chápaní ako kanonici.¹⁰⁶ Dokonca aj v privilégii Honoria III. z 22. decembra 1216,¹⁰⁷ v ktorom sa opakuje právo na užívanie kostola sv. Romana sa uvádza, aby sa pri tomto kostole neodňateľne na večné časy uctieval Boh a Regula sv. Augustína výslovne spôsobom *ordo canonicus*.¹⁰⁸ Nemalý vplyv mal Dominikov život u reformovaných kanonikov a spolupráca s cistercitmi aj na vznik dominikánskeho rehoľného habitu s bielou tunikou a moze-
tou.¹⁰⁹

Organizačná štruktúra dominikánov so sebou priniesla isté novinky. Bola vedená zdola a fungovala na princípoch kolegiality a subsidiarity.¹¹⁰ Nosi-
teľkou najvyššej právomoci spolu s magistrom rehole bola generálna kapitula. Inštitút generálnych kapitúl a vizitácií prevzali dominikáni od cistercitov¹¹¹ a jeho zaradením do svojich observancií zároveň uvádzali do života XII. kánon IV. Lateránskeho koncilu.¹¹² Osobný zväz v Reholi kazateľov sa tak právom mohol postaviť po boku starých rádov a v nutnej sebaobrane sa prezentovať ako oprávnená interpretácia starého mníšskeho ideálu.¹¹³ Najvyšší predstavený do-

sant in capitulis annualibus, praerogativam ordinis beati Augustini sibi non solum doctrinae et praedicationis officio, sed et vitae merito vindicantes.“ Humbertus Romanus, Expositio magistri Humberti super constitutiones Fratrum Praedicatorum, s. 2–3. In *Opera de vita regulari II*, BERTHIER OP, J. (ed.), Rím : Marietti, 1956.

¹⁰⁴ TUGWELL OP, S., *Early dominicans*, s. 21.

¹⁰⁵ Pozri pozn. 71.

¹⁰⁶ „*Ibi habere et facere possint cimiterium ad opus fratrum suorum canonicorum.*“ Toulouský prepošť udelil právo na cintorín pre komunitu okolo sv. Dominika pri kostole sv. Romana v Toulouse. MOPH XXV, n. 73, s. 68–69.

¹⁰⁷ Pozri pozn. 70.

¹⁰⁸ „*In primis siquidem statuentes ut ordo canonicus, qui secundum Deum et beati Augustini regulam in eadem ecclesia institutus esse, perpetuis ibidem temporibus inviolabiliter observetur.*“ MOPH XXV, n. 77, s. 73.

¹⁰⁹ Porov. SIEGWART OP, J., Origine et symbolisme de l'habit blanc des Dominicaines. In *Vie Dominicaine*, XXII, n. 5, 1962, s. 83–128.

¹¹⁰ HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 37.

¹¹¹ Opäť Humbert z Romans ku tomu poznamenal, že: „*Cistercienses omnes illius religionis in vitae austeritate, in observantiarum pulchritudine, in discerto maximae multitudinis regimine per capitula generalia, et visitationes, et huiusmodi.*“ Humbertus Romanus, Expositio magistri Humberti super constitutiones Fratrum Praedicatorum, s. 2–3. In *Opera de vita regulari II*.

¹¹² Can. XXII., De communibus capitulis monachorum: „*Huiusmodi vero capitulum aliquod certis diebus continue iuxta morem Cisterciensis ordinis celebretur.*“ MOPH XXV, n. 67, s. 62.

¹¹³ Osobným zväzom (Personenverband) sa rozumie rezignácia na väzbu s konkrétnym monasteriom, ktoré bolo symbolom jednoty pre všetkých jeho obyvateľov (Ortsunabhängiger Personenverband). Mních sa sľubmi začleňuje do spoločenstva viazaného k miestu a jeho svätyni.

minikánov bol volený generálnou kapitulou spočiatku na doživotie, po čase na presne určené obdobie niekoľkých rokov a nazývaný bol *prior ordinis, magister, magister predicationis, magister predicatorum*,¹¹⁴ alebo *prior et magister praedicatorum*.¹¹⁵ Dôraz sa kládol na prvok osobnej podriadenosti každého brata priamo magistrovi rehole.¹¹⁶ Celá rehoľa sa skladala z provincií, v čele ktorých stála provinčná kapitula s provinciálom, taktiež voleným provinčnou kapitulou na obdobie niekoľkých rokov.¹¹⁷ Základom každej provincie boli konventy a domy, ktoré spravoval *prior*, resp. *superior*, opäť volený.¹¹⁸ Každý konvent bol samostatný.¹¹⁹ Neexistovali kláštory, ktoré vystupovali ako materské, príp. dcérske, ktoré boli podriadené opátovi materského kláštora, ako to bolo napríklad u cistercitov. Rovnako neexistoval žiadny *numerus clausus*, t. j. nijakému konventu či domu nebolo vopred určené aké maximálne množstvo bratov v ňom môže prebývať.¹²⁰ Jediné, čo bolo v zmysle počtu bratov smerodajné bol fakt, že ak bol ich počet v komunite minimálne dvanásť, šlo o konvent (*conventus*) a ak bol tento počet menší, jednalo sa o dom (*domus*).¹²¹ Dominikáni a mendikanti vôbec, zrušili vo svojich radoch existenciu tzv. konvršov¹²² a v zmysle subor-

Medzi ním a RSB stojí materský kláštor s jeho opátom, často aj s miestnymi partikulárnymi predpismi. V osobnom zväze niečo také chýba. Moc, akú mali u autarkných rádov opáti a duchovní otcovia nezohráva v Reholi kazateľov žiadnu úlohu. Jednotiace puto pre všetkých dominikánov tvorí záväzný súbor LCO. Dominikán vstupuje do osobného vzťahu s rádom ako takým a medzi ním a konštitúciami nestojí žiadny personálny ani inštitucionálny sprostredkovateľ (opát, kláštor). Vzťah k reholi je bezprostredne zabezpečený sľubom na LCO a podriadenosťou magistrovi rehole. Podľa S. Franka OFM možno dominikánov považovať za vôbec prvú inštitúciu s takouto formou väzku v dejinách západného mníšstva a osobný zväz považuje v určitom slova zmysle za „epochálnu novinku“. Porov. FRANK OFM, S., *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 82–85; FRANK OP, I., *Kirchengeschichte des Mittelalters*. Düsseldorf : Patmos, 1997, s. 126 a FRANK OP, I., *Franz von Assisi*, s. 199–204.

¹¹⁴ VICAIRE OP, H., *Histoire de saint Dominique II*, s. 211.

¹¹⁵ Listina prepošta Mascaronia Dominikovi z júla 1216. „*Priori et magistro Praedicatorum*.“ MOPH XXV, n. 73, s. 68.

¹¹⁶ TUGWELL OP, S., *Spiritualita dominikánov*. In *Dominikánska spiritualita*, ENGEL OP, U. (ed.), Košice : Viena, 2001, s. 79.

¹¹⁷ HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 44–45.

¹¹⁸ Porov. *De electione prioris conuentualis. et institutione supprioris: secundum capitulum*. Constitutiones Ordinis fratrum praedicatorum 1256 (Constitutiones), DB, s. 72.

¹¹⁹ Porov. *De domibus concedendis et construendis: primum capitulum*. Constitutiones, DB, s. 70.

¹²⁰ LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, s. 104.

¹²¹ „*Conuentus citra numerum duodenarium*.“ Constitutiones, DB, s. 70.

¹²² Konvrši (*conversi*, ale aj *serviti*) sa v monastickom živote kresťanského západu objavujú niekedy začiatkom 11. storočia s rozvojom pôdohospodárstva a podnikania veľkých kláštorov. Žili podľa vlastných pravidiel striedajúc najmä ťažkú manuálnu prácu a modlitbu. Bývali vo vlastných ubikáciách izolovaní od mníšskej klauzúry, chóru, kapitulnej miestnosti, nosiac rustikálny odev líšiaci sa od odevu profesných mníchov. Nemali žiadny podiel na správe a chode kláštorov. LE BRAS, G., *Histoire de l'église depuis les origines jusqu'à nos jours*. tom. 12, Institut-

dinácie priniesli do rehoľného života rovnosť. U dominikánov skladali všetci bratia profesiu (*professio*) a aj tí, ktorí neobdržali niektoré zo svätení a nazývali sa frátami (*fratres*),¹²³ mali prístup do klauzúry a ako členovia komunitných kapitúl mali podiel na ich správe a chode.¹²⁴ Stanovy neboli dané pevne, t. j. bez možnosti prispôbiť ich novým formám apoštolátu. Právo zmeny v stanovách prislúchalo generálnej kapitule.¹²⁵ Tieto sa konali podľa vzoru cistercitov najskôr každý rok a od roku 1331 a 1337, keď bola prerušená tradícia každoročných generálnych kapitúl, už nepravidelne v rozmedzí od jedného do štyroch rokov.¹²⁶ V 13. storočí sa ich uskutočnilo 75, v 14. storočí 76 a v 15. storočí je badať zjavný pokles ich počtu, keď sa z nich uskutočnilo len 47. Nastolený trend pokračoval aj v 16. storočí, s počtom generálnych kapitúl 28.¹²⁷

ons ecclésiastiques de la Chrétienté médiévale – livre I., Paris : Bloud & Gay, 1959, s. 182–183.

¹²³ Dominikáni už od svojho počiatku boli prevažne klerickou rehoľou, t.j. s prevahou bratov, ktorí boli kňazi. PIEPER, J., *Thomas von Aquin*. München : Kösel Verlag, 1990, s. 45.

¹²⁴ LE BRAS, G., *Histoire de l'église depuis les origines jusqu'à nos jours*, s. 182–183.

¹²⁵ POROV. HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 33–39.

¹²⁶ POROV. *Hec sunt acta capituli generalis celebrati apud Victoriam anno Domini · M° · CCC° · XXXI°*. DB, s. 1457.

¹²⁷ HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 92.

1. 4. Žobravá chudoba, stavebná činnosť

Na prvých generálnych kapitulách sa popri rýchlej expanzii ako veľmi dôležitá javila aj otázka chudoby. Išlo o úplnú chudobu podľa vzoru apoštolov (*paupertas evangelica*), čiže zrieknutie sa všetkých majetkov. Nebolo to jednoduché ani legislatívne, pretože už v listine, ktorou biskup Fulko roku 1215 potvrdil rehoľu na území svojej diecézy, priznáva novému spoločenstvu „... polovicu z tretiny desiatkov, ktorá bola určená na výzdobu a udržiavanie kostolov, zo všetkých farských kostolov, ktoré sú v našej právomoci.“¹²⁸ Tým boli bratia v otázke živobytia odkázaní na to, čo dostanú od diecézy. Takáto závislosť bola pre novú rehoľu neprípustná a preto sa generálna kapitula v Bologni rozhodla majetku v toulouskej diecéze zriecť s tým, že dominikáni budú rehoľou žobravou, a že nikdy nebudú vlastniť statky a ani v budúcnosti nikdy nebudú mať žiadne dôchodky.¹²⁹ Okrem toho si jej zakladateľ želal, aby jeho duchovní synovia žili len z almužien,¹³⁰ k čomu sám dával príklad žobraním.¹³¹ Chudobu a žobranie nechápali dominikáni ako „klasické“, ale ako určitú formu odmeny za odvedenú prácu – za apoštolát.

O niekoľko desaťročí neskôr zdôvodňoval takýto prístup teológ a autor Teologickej sumy sv. Tomáš Akvinský, keď napísal: „Niekedy je lepšie pracovať rukami, inokedy zase nie. Pokiaľ manuálna práca nevzďaľuje od nejakého užitočnejšieho diela, tak je lepšie pracovať rukami. Ak však manuálna práca bráni v diele užitočnejšom, je lepšie od nej upustiť, ako to vysvitá z príkladu apoštolov, ktorí ustali v práci, akonáhle prišiel čas vhodný na kázanie. A manuálna práca znamená celkom určite veľkú prekážku skôr pre rodených kazateľov ako pre apoštolov, ktorým to, čo majú kázať, bolo dané inšpiráciou, zatiaľ čo moderní kazatelia sa musia na kázne pripravovať neustálym štúdiom. Tak je verejnou úlohou venovať sa čítaniu a učiť sa alebo vyučovať v škole, ako si počínajú majstri a žiaci náboženskí a svetskí. Obdobne je pre niekoho verejnou úlohou zaoberať sa Božím slovom a verejne kázať ľudu. Tí, ktorí tieto duchovné činnosti vykonávajú ako verejnú službu, právom prijímajú od veriacich za svo-

¹²⁸ „...medietatem tertie partis decime que assignata est ornamentis et fabrice ecclesiarum omnium parrochialium ecclesiarum que in nostra potestate sunt.“ MOPH XXV, n. 63, s. 57.

¹²⁹ „Tunc etiam ordinatum est, ne possessiones vel redditus de cetero tenerent fratres nostri, sed et iis renuntiarent, quos habuerant in patribus Tholosanis.“ Libellus, n. 87, s. 67.

¹³⁰ „Et volebat et dicebat fratribus, sicut sepe audivit, quod de elemosinis viverent.“ Testimonium fratris Pauli Veneti, Acta canonisationis, n. 42, s. 162.

¹³¹ „Item dixit, quod vidit ipsum fratrem beatum Dominicum quandoque euntem hostiatim querendo elemosinas et recipere panem sicut pauper.“ Testimonium fratris Pauli Veneti, Acta canonisationis, n. 42, s. 161.

ju prácu potraviny, lebo konajú všeobecne užitočné dielo.¹³²

V praxi to bolo ale zložitejšie, pretože už pred príchodom žobravých reholí bolo obyvateľstvo urbanizovaných oblastí zvyknuté na pôsobenie najrozličnejších potulných kazateľov evanjelia a divokých prorokov nedbalého zovňajšku.¹³³ Žobranie duchovných nebolo v súlade s vtedajším kanonickým právom¹³⁴ a v mestskej spoločnosti, v ktorej neustále rástol záujem o pozemské statky a práca sa stala kritériom spoločenskej prestíže, sa život v chudobe a z almužien nezaobišiel bez ťažkostí. Dovtedajšie chápanie chudoby u tradičných autarkných reholí si nevedelo predstaviť život spoločenstva bez pevného majetkového základu. Aj títo mnísi skladali sľuby čistoty, chudoby a poslušnosti. Jednalo sa však o chudobu individuálnu, čo nevylučovalo kolektívne vlastníctvo.¹³⁵ U dominikánov (aspoň v prípade prvých generácií) naproti tomu išlo o chudobu kolektívnu. Dominik ju chápal ako celkový rámec apoštolského života a zároveň ako zdroj nezávislosti, slobody a pohyblivosti.¹³⁶ S potrebnou mierou pochopenia sa kazatelia v otázke chudoby stretli aj u pápeža Honoria III. Ten 12. decembra 1219 vydal bulu, ktorou potvrdil reholi žobravú chudobu a naplnil ich pôvodné predstavy. Zároveň tým poodhalil jej ďalší rozmer, keď uvádza: „Aby v dobrovoľnej chudobe uskutočňovali službu kazateľstva pre spásu mnohých iných. Nedostatky a útrapy, ktoré budú musieť [bratia] pri vykonávaní tejto služby znášať, budú uznané ako zadosťučinenia za hriechy.“¹³⁷

V otázke chudoby mali dominikáni šťastie, že sa im podarilo vyhnúť konfliktu s cirkvou, do akého sa s pápežstvom dostali františkánski spirituáli. Hoci možno skonštatovať, že pre dominikánov bola chudoba chápaná skôr v zmysle

¹³² BROCCIERI, M., Intelektuál. In *Středověký člověk a jeho svět*, s. 167.

¹³³ LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, s. 240.

¹³⁴ KOUDELKA OP, V., *Dominik – zvěstování Božího slova*, s. 35.

¹³⁵ O kolektívnom bohatstve veľkých benediktínskych, cisterciáckych či premonštrátskych kláštorov je na tomto mieste zbytočné sa zmieňovať. Len v opátstve Cluny dokázalo v prvej polovici 12. storočia asi 300 tamojších mníchov vystravovať ročne viac ako 17 000 návštevníkov vrátane servírovania mäsa, čo bez značného hospodárskeho a ekonomického zázemia bolo nemožné. DINZELBACHER, P., *Europa im Hochmittelalter 1050–1250*, s. 99 a ANGENENDT, A., *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, s. 55. V samotnej RSB sa výslovne objavuje požiadavka autarknosti a text predpisuje, že každý kláštor má byť podľa možnosti nadimenzovaný tak, aby sa všetko potrebné – voda, mlyn, záhrada, dielne – nachádzalo v obvode kláštora, aby mnísi nemuseli vychádzať von, pretože to ich duším vôbec neprospieva. „*Monasterium autem, si possit fieri, ita debet constitui, ut omnia necessaria, id est aqua, molendinum, hortum vel artes diversas intra monasterium exerceantur, ut non sit necessitas monachis vagandi foris, quia omnino non expedit animabus eorum.*“ Regula sancti benedicti (RSB), LXVI, De hostiariis monasterii, 6–7.

¹³⁶ KOUDELKA OP, V., *Dominik – zvěstování Božího slova*, s. 34–35.

¹³⁷ „*In voluntarie paupertatis officium gerere predicandi pro aliorum salute multis. Indigentias et labores quos passuri estis pro huiusmodi officio exercendo vobis pro satisfactione vestrorum iniungimus peccatorum.*“ MOPH XXV, n. 111, s. 116.

prostriedku ako cieľa, táto skutočnosť medzi bratmi rezonovala po celý stredovek, najmä v súvislosti so zabezpečovaním prostriedkov pre štúdium.¹³⁸ Potreba venovať sa štúdiu postupne znižovala nároky na radikálnu chudobu, čo už v druhej polovici 13. storočia viedlo k existencii tzv. *personae interpositae*, ktoré na seba preberali úlohu prostredníka medzi donátorom a konventom. Oficiálne vlastnili majetok, z ktorého sa zaviazali poskytovať konventom dobrovoľné príspevky.¹³⁹ Napokon pápež Sixtus IV. (1471–1484) udelil kazateľom dovoľenie vlastniť majetok.¹⁴⁰ Vo svojej dobe prísne zachovávaná chudoba dokonale poslúžila požiadavkám apoštolátu mendikantov, hoci sa nevyhli uštipačnej kritike a výsmechu z pokrytectva.¹⁴¹ Veľký význam takto prežívanej chudoby (minimálne v prvých desaťročiach existencie rehole) spočíva aj v tom, že tvárou v tvár lakomosti a pýche nového sveta miest a kupeckého hospodárstva dala prednosť rozdávaniu a odriekaniu. Rozhodnutie pre chudobu malo aj praktický význam. Dominikáni nahradili manuálnu prácu štúdiom,¹⁴² apoštolátom, poskytovaním duchovnej starostlivosti¹⁴³ a rôznymi formami pomoci núdnym v budovách podobných hospicom.¹⁴⁴ Keďže kláštory a domy mendikantov boli zväčša situované v tesných priestoroch miest ohraničených hradbami a súčasne nedisponovali potrebnými poľnohospodárskymi plochami na dopestovanie dostatočného množstva potravín, boli žobraví rehoľníci chciac – nechtiac odkázaní na rozličné formy darov a almužien.

Pokiaľ ide o stavebnú činnosť dominikánov, najmä v prvej polovici 13. storočia, sa ich stavby vyznačovali primeranou strohosťou, bez veží a zvoníc a bez možnosti vyzdobenia interiéru sochami a obrazmi.¹⁴⁵ Roku 1228 generálna kapitula v Paríži pod vedením Jordána Saského vydala ustanovenia, ktoré predpisovali zachovávať skromnosť dominikánskych rehoľných stavieb, ich presne stanovenú veľkosť s klenbou vo svätyni a sakristii, nie však v lodi.¹⁴⁶ Zachovávala sa jednoduchá dispozícia jednolodových kostolov, hodiach sa

¹³⁸ TUGWELL OP, S., Spiritualita dominikánov. In *Dominikánska spiritualita*, s. 79.

¹³⁹ POROV, FRANK OP, I., Mendikanten. In *Handbuch der bayerischen Kirchengeschichte*, BRANDMÜLLER, W. (ed.), Mníchov : Eos Verlag, 1999, s. 575.

¹⁴⁰ TUGWELL OP, S., Spiritualita dominikánov. In *Dominikánska spiritualita*, s. 79.

¹⁴¹ LE GOFF, J., *Kultura stredoveké Evropy*, s. 103.

¹⁴² BROCCHERI, M., Intelektuál. In *Středověký člověk a jeho svět*, s. 166.

¹⁴³ POROV, FRANK OP, I., *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 126.

¹⁴⁴ FRANK OP, I., Mendikanten. In *Handbuch der bayerischen Kirchengeschichte*, s. 571.

¹⁴⁵ DENKSTEIN, V., Raně gotická architektura žebravých řádů v Čechách a na Moravě. In *Akord*, 2, 1938, s. 18. Příloha č. 2.

¹⁴⁶ Múry kláštora nesmeli prekročiť výšku 12 stôp (4,20 až 4,50m) a celková výška kláštora vrátane strechy nesmela dosiahnuť viac ako 20 stôp (6,80 až 7,60m). Kostol nesmel dosiahnuť výšku viac ako 30 stôp (10,20 až 11,40 m). LOHRUM OP, M., Die Dominikaner. In *Kulturgeschichte der christlichen Orden*. DINZELBACHER, P., HOGG, L. (edd.), Stuttgart : Kröner, s. 134.

pre kazateľskú činnosť najlepšie, ¹⁴⁷ s dostatočne veľkým presbytériom, aby sa tam zmestilo čo najväčšie množstvo rehoľníkov na chórovú modlitbu a len nevyhnutné priestory klauzúry. Priemerný počet rehoľníkov v kláštoroch býval od 12 – 20. Väčšie kláštory mali približne 30 bratov a tie s počtom 50 – 100 boli skôr výnimkou. ¹⁴⁸ V klauzúrach mendikantov boli z pochopiteľných dôvodov potlačené hospodárske prvky. V prvom storočí pôsobenia rehole existovalo ešte spoločné dormitória ¹⁴⁹ a až od 14. storočia sa začína stávať samozrejmosťou, že každý rehoľník má vlastnú celu. ¹⁵⁰ Existencia takýchto ciel nie je dokázaná napr. ani v predhusitských Čechách, ¹⁵¹ kým v oblasti Stredomoria sa jednotlivé cely objavili už v prvej polovici 13. storočia. ¹⁵² Kláštorné budovy sa nachádzali v blízkosti mestských tržníc, výpadných brán alebo mestských brán, kde bola najväčšia koncentrácia obyvateľstva. ¹⁵³ Neraz boli situované priamo v hradbovom páse, v mieste strategicky a fortifikačne dôležitom. V tejto polohe kláštorov sa odzrkadľuje vplyv laickej mestskej zložky, ktorá o stavbe rozhodovala. Zakladatelia, mecenáši a mešťania vôbec tak posilnením mestskej fortifikácie získavali akúsi protihodnotu za náklady vynaložené na fundáciu kláštora. ¹⁵⁴

¹⁴⁷ V Nemecku bolo na konci 13. storočia z takmer 300 dominikánskych a františkánskych kostolov len 44 dvojloďových, ostatné boli jednolodňové. SCHENKLUN, W., *Architektur der Bettelorden : Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa*. Darmstadt : Primus Verlag, 2000, s. 55.

¹⁴⁸ JAKUBIČKA, M., *Příchod prvních dominikánů do naší vlasti*. In *Pamětní spis k sedmistyletému založení Řádu kazatelského 1216–1916*, Praha : V. Kotrba, 1916, s. 32. Podľa Ashleya dominikáni na rozdiel od františkánov neuprednostňovali malé komunity a typický dominikánsky konvent 13. storočia zvykol mať od 30 do 50 bratov (ASHLEY OP, B., *The Dominicans*. Collegeville : Michael Glazier Book, 1990, s. 27).

¹⁴⁹ Dominikánska potreba štúdia so sebou priniesla potrebu samostatných jednolôžkových ciel, čo nie vždy bolo realizovateľné postavením murovaných jednotiek. V niektorých konventoch existovalo niečo ako prechodné riešenie, alebo akýsi medzistupeň vybudovaním drevených konštrukcií a priečok v sálovom priestore. Príloha č. 1.

¹⁵⁰ „Celle quibus magistro studentium expedire uidebitur assignentur. Quod si aliquis infructuosus inueniatur in studio: cella eius detur alteri. et ipse in aliis officiis occupetur. In cellis uero scribere. legere. orare. dormire: et etiam de nocte uigilare ad lumen possunt qui uolunt propter studium.“ Constitutiones, DB, s. 101 (porov. Const OP 1256, s. 178).

¹⁵¹ VLČEK, P., SOMMER, P., FOLTÝN, D., *Encyklopedie českých klášterů*. Praha : Libri, 1997, s. 46.

¹⁵² „Anno Domini MCCXVI in predicta ecclesia sancti Romani protinus edificatum est claustrum, cellas habens ad studendum et dormiendum desuper satis aptas.“ Libellus, n. 44, s. 46–47.

¹⁵³ DENKSTEIN, V., *Raně gotická architektura žebavých řádů v Čechách a na Moravě*, s. 19.

¹⁵⁴ Tamže.

1. 5. Šírenie a vývoj

Už počas riešenia doktrínálnych záležitostí začala rehoľa nenápadne expandovať do celej Európy. Prvým miestom zaalpského pôsobenia dominikánov bol korutánsky Friesach, kam mali prví bratia prísť už roku 1217. Podľa „*Annales Frisacenses*“ tu došlo k formálnemu založeniu dominikánskej komunity 27. decembra toho istého roku¹⁵⁵ a zároveň je to prvá fundácia na nemecky hovoriacom území. Dôvodom, prečo sa tu rehoľníci usídlili, nebola okamžitá stavba kláštora, ale vybudovanie záchytného bodu, východzej misijnej stanice pre ďalšie šírenie do Rakúska, Nemecka, Čiech a Moravy, Poľska a Uhorska.¹⁵⁶ Rehoľa sa podobným spôsobom šírila aj v iných oblastiach. V začiatkoch jej existencie spravidla nešlo o okamžité vybudovanie kompletných kláštorov s príslušnými svätynami, ale o čo najrýchlejšie rozšírenie. V mestách, kam bratia prišli, prebývali v provizórnych podmienkach, v darovaných domoch a kostoloch. Tak to bolo napr. v Toulouse u sv. Romana,¹⁵⁷ v Paríži u sv. Jakuba,¹⁵⁸ v Prahe u sv. Klimenta,¹⁵⁹ v Krakove u sv. Trojice,¹⁶⁰ vo Vroclave u sv. Vojtecha, atď.¹⁶¹ Až po nejakom čase strávenom na mieste a po nadviazaní prvých kontaktov sa bratia udomácnili. Novostavby alebo prestavby kláštorov a svätýň hradili z almužien a z milodarov. Stávalo sa, že značnú časť nákladov niesol biskup, v diecéze ktorého sa rehoľa usadila, mesto ako také, alebo bohatá rodina, ktorá si v novovybudovanom kostole chcela založiť rodinnú hrobku.¹⁶² Situácia v spomínanom Friesachu môže určitým spôsobom poslúžiť ako modelová, aj keď každá oblasť Európy, každé mesto, mali špecifické podmienky. Po trojročnom pôsobení dominikánov v meste bol politický, kultúrny, sociálny a náboženský život povznesený natoľko, že sa salzburský arcibiskup Eberhard

¹⁵⁵ LANG OP, R., *Die Dominikanerkirche zu Friesach*. Klagenfurt : Verlag Carinthia, 1960, s. 3–4.

¹⁵⁶ POROV, SPIEŽ OP, J., Friesach na trasie podrózy św. Jacka i jego hagiografia. In *Colloquia medievalia Pragensia* 3, Historia monastica I, Praha : CMS AV ČR, 2005, s. 255–266.

¹⁵⁷ KOUDELKA OP, V., *Dominik – zvestování Božího slova*, s. 29.

¹⁵⁸ V Paríži boli prví dominikáni už v roku 1217, ale miesto na založenie konventu získali až v roku 1218. Pozri pozn. 82.

¹⁵⁹ ČERNUŠÁK, T., PROKOP, A., NĚMEC, D., *Historie dominikánů v českých zemích*. Praha : Krystal OP, 2001, s. 21–22.

¹⁶⁰ SZYMA, M., Kościół i klasztor dominikanów w Krakowie. In *Ars vetus et nova*, tom XV, Krakov : Universitas, 2004, s. 16.

¹⁶¹ KŁOCZOWSKI, J., *Dominikanie na Śląsku w XIII. wieku*. Lublin : Towarzystwo naukowe, 1956, s. 52.

¹⁶² Ako príklad môže poslúžiť Oxford, kde nesmierne vysoké náklady pomáhali znášať miestny biskup a grófi z Oxfordu Walter Mauclerc a Isabela de Bolbec. SCHENKLUHN, W., *Architektur der Bettelorden*, s. 145.

II. (1200–1246) rozhodol rehoľníkov usadiť vo Friesachu natrvalo. V roku 1220 získali stavebné miesto po cistercitoch, ktorých budovy zničil požiar. S výstavbou nových budov sa začalo roku 1251 a úplne dokončené boli roku 1309.¹⁶³ Friesach bol v tom čase súčasťou Teutónskej provincie, pričom hranice vtedajších provincií sa dnes dajú určiť len približne. Neboli stále a v priebehu niekoľkých desaťročí sa mohli zmeniť aj viackrát.

Z Friesachu sa potom rehoľa šírila ďalej na sever. Už roku 1221 vznikol kláštor v Kolíne¹⁶⁴ a v rokoch 1224 a 1225 v Magdeburgu.¹⁶⁵ Tu sa konala aj prvá provinčná kapitula teutónskej provincie a prvým provinciálom sa stal brat Bernard.¹⁶⁶ Pod správu tejto provincie v tom čase spadalo územie dnešného Nemecka, Rakúska, Holandska, Belgicka a Švajčiarska. Z teutónskej provincie sa dominikáni vydali do Škandinávie. Tu sa po neúspešnom pokuse v roku 1220 podarilo založiť prvý kláštor v biskupskom meste Lund až roku 1223 a do roku 1229 boli založené kláštory v Ribe (Dánsko), Visby na ostrove Gotland, ďalej v sídle arcibiskupstva v nórskom Nidarose (Trondheim), v estónskom Revale (Tallin)¹⁶⁷ a v roku 1249 vo fínskom Åbo.¹⁶⁸ V Španielsku po konventoch v Madride a Segovii založených ešte za Dominikovho života nasledovali v roku 1221 fundácie v Palencii a Barcelone,¹⁶⁹ vo Francúzsku sa k mape dominikánskych kláštorov hneď po Toulouse a Paríži pripojili Montpellier a Limoges v roku 1220.¹⁷⁰ V Taliansku popri Bologni a Ríme patria medzi najstaršie dominikánske kláštory Miláno, Bergomi z roku 1219–1220 a Verona založená v roku 1221.¹⁷¹ Na Britské ostrovy prenikli prví dominikáni ešte pred rokom 1224 a niekedy v tomto období založili aj prvé komunity v Londýne a Oxforde.¹⁷² Rýchlemu šíreniu novej rehole mohol určitým spôsobom napomôcť aj 10. kánon IV. Lateránskeho koncilu, ktorý vyzýval biskupov, aby ustanovovali vo svojich diecézach vhodných kazateľov.¹⁷³ Z tohto dôvodu niektorí biskupi

¹⁶³ LANG OP, R., *Die Dominikanerkirche zu Friesach*, s. 3–4.

¹⁶⁴ DIETMAR, C., *Das mittelalterliche Köln*. Köln : J. P. Bachem Verlag, 2004, s. 85.

¹⁶⁵ SCHEEBEN OP, H., *Jordan der Sachse*. Vechta in Oldenburg : Albertus Magnus Verlag, 1937, s. 124.

¹⁶⁶ Tamže.

¹⁶⁷ POROV, WALZ OP, A., *Compendium historiae Ordinis praedicatorum*. Rím : Pontificium Athenaeum Angelicum, 1948, s. 154–155.

¹⁶⁸ HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 78.

¹⁶⁹ POROV, WALZ OP, A., *Compendium historiae Ordinis praedicatorum*, s. 127.

¹⁷⁰ Tamže, s. 131.

¹⁷¹ Tamže, s. 136.

¹⁷² Tamže, s. 157.

¹⁷³ Can. X, De praedicatoribus instituendis: „Unde praecipimus tam in cathedralibus quam in aliis conventualibus ecclesiis viros idoneos prdinari, quos episcopi possint coadiutores et cooperatores habere non solum in praedicationis officio, verum etiam in audiendis confessionibus et poeniten-

sami žiadali kúriu, aby mohli v čo najkratšom čase udomáčniť vo svojej diecéze Rehoľu kazateľov.¹⁷⁴ Ešte pred smrťou svojho fundátora v roku 1221 sa mladá rehoľa stihla rozrásť na 8 provincií potvrdených druhou generálnou kapitulou (Hispaná, Toulouská, Francúzska, Lombardská, Rímska, Uhorská, Teutónska a Anglická)¹⁷⁵ s približne 60 klášťormi (napr. Paríž, Montpellier, Lyon, Toulouse, Oxford, Friesach, Kolín, Bergomi, Bologna, Benátky, Rím, Messina, Florencia, Madrid, Segovia atď.).¹⁷⁶

Najväčšími slovanskými základňami dominikánskeho života boli Poľsko, Čechy a Morava. Krakovský biskup Ivo Ordowąż dokonca vyslal skupinu svojich kňazov v čele s budúcim sv. Hyacinthom priamo k Dominikovi ešte v roku 1220 na akési zaškolenie.¹⁷⁷ Po svojom návrate do Poľska začali zakladať dominikánske kláštory a ako prvý vznikol kláštor v Krakove, asi v roku 1222.¹⁷⁸ Už zanedlho pribudli ďalšie v Gdaňsku (1227),¹⁷⁹ Vroclave,¹⁸⁰ Plocku a Sandomierzi (1225/1226).¹⁸¹ V Čechách vznikol prvý konvent v Prahe okolo roku 1225.¹⁸² V dvadsiatych rokoch boli dominikáni aj na Morave, a to v Olomouci (1227),¹⁸³ nasledovalo Brno (1239/1240)¹⁸⁴ a Znojmo (1253).¹⁸⁵ K Prahe pribudli v Čechách pomerne skoro ešte konventy v Jihlave (1247)¹⁸⁶ a Hradci Králové (pred 1238).¹⁸⁷ Územie vtedajšej poľskej provincie zaberalo Čechy, Moravu, Sliezsko, dnešné Poľsko a bližšie neurčené územia na východ od Poľska. Prvým provinciálom bol absolvent parížskej univerzity Gerard z Vroclavu.¹⁸⁸ K roku 1275 bolo v Poľskej provincii 39 a v roku 1300 už 54 kláštorov.¹⁸⁹

tiis iniungendis. "MOPH XXV, n. 67, s. 61.

¹⁷⁴ Pozri pozn. 228–230.

¹⁷⁵ VICAIRE OP, H., *Histoire de saint Dominique II*, s. 307–308.

¹⁷⁶ WALZ OP, A., *Compendium historiae Ordinis praedicatorum*, s. 174.

¹⁷⁷ KŁOCZOWSKI, J., *Zakon Braci kaznodziejów*. In *Studia*, s. 26.

¹⁷⁸ DEKAŃSKI, D., *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej*. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1999. s. 65.

¹⁷⁹ Tamže, s. 93.

¹⁸⁰ KŁOCZOWSKI, J., *Dominikanie na Śląsku w XIII. Wieku*, s. 52.

¹⁸¹ KŁOCZOWSKI, J., *Zakon Braci kaznodziejów*. In *Studia*, s. 36.

¹⁸² ČERNUŠÁK, T., PROKOP, A., NĚMEC, D., *Historie dominikánů v českých zemích*, s. 21.

¹⁸³ Tamže, s. 22.

¹⁸⁴ Tamže, s. 25.

¹⁸⁵ Tamže, s. 26.

¹⁸⁶ KOUDELKA OP, V., *Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter II*. In *AFB*, XXVI, 1956, s. 143.

¹⁸⁷ ČERNUŠÁK, T., PROKOP, A., NĚMEC, D., *Historie dominikánů v českých zemích*, s. 25.

¹⁸⁸ KIELAR OP, P., *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu*. In *Studia*, s. 311.

¹⁸⁹ KŁOCZOWSKI, J., *Zakon Braci kaznodziejów*. In *Studia*, s. 30.

Do začiatku 15. storočia ich pribudlo ešte 16, vzniknutých najmä expanziou na východ.¹⁹⁰ V Čechách vzniklo do roku 1301 15 kláštorov a na Morave 7.¹⁹¹ Prvým českým provinciálom po vzniku samostatnej českej provincie v roku 1301 sa stal Zdislav.¹⁹²

Do Uhorska prišli dominikáni pod vedením Pavla Uhorského (*Paulus de Ungaria*)¹⁹³ v rokoch 1220–1221. Prvé miesto, kde sa misia zastavila, nieslo označenie Lauriensis (*Jauriensis*), čo je dnešný Győr. Prítomnosť neznámych rehoľníkov vzbudila medzi domácimi taký záujem, že prví dominikáni prijali do svojich radov troch žiakov, a bez toho, aby založili nejaký kláštor odišli do Veszprému (*Veszprém*) a Stoličného Belehradu (*Székesfehérvár*).¹⁹⁴ Prvý kláštor založený dominikánmi v Uhorsku bol najpravdepodobnejšie v Stoličnom Belehrade. S určitosťou sa s ním stretávame v roku 1231 v poslednej vôli Anny, manželky comesa Borsu, ktorá zanechala kláštora 80 mariiek a jedného koňa.¹⁹⁵ Aj v prvom menovitom zozname kláštorov v Uhorsku od Bernarda Guidona z roku 1303 sa uvádza medzi kláštorami v Panónii ako prvý kláštor v Stoličnom Belehrade.¹⁹⁶ Medzi najstaršími dominikánskymi fundáciami v Uhorsku boli kláštory založené v Pešti a Ostrihome. V Pešti bol kláštor sv. Antona údajne založený v roku 1230 Michalom Bessenyim, jeho ženou Anastaziou a synmi Gregorom a Blažejom. Kláštor sv. Kataríny v Ostrihome sa tiež v roku 1231 uvádza v testamente už spomínanej ženy Anny, „*in domo Bors comitis iuxta curiam Fratrum Praedicatorum Strigonii*“.¹⁹⁷ Územie provincie zaberalo dnešné Maďarsko, Slovensko, Rumunsko a časť Balkánu s nestálou hranicou

¹⁹⁰ Tamže, s. 45.

¹⁹¹ KOUDELKA OP, V., Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter II. In *AFP*, s. 131.

¹⁹² KOUDELKA OP, V., Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter I. In *AFP*, XXV, 1955, s. 76.

¹⁹³ DEKAŇSKI, D., *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej*, s. 50.

¹⁹⁴ „*Et primo venerunt in civitatem Lauriensem (Jauriensem);...ubi in ipsa predicatione tres de bonis scholaribus sunt recepti ad ordinem. Et quia nondum locum habebant egressi inde transierunt in Pannoniam...venerunt in civitatem Vesprimiensem et inde in Albam.*“ Citované podľa *Commentariolum de provinciae Hungariae originibus* od dominikána Sviperta Bodrogiensi z roku 1259. Porov. prílohu PFEIFFER, N., *Die ungarische Dominikanerordenprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241–1242*. Zürich : Verlag von Gebr. Leemann & Co., 1913, n. 1, s. 143–144; HORVÁTH, S., *A szent Domonkos-rend a multjából és jelenéből*. Budapešť, 1916, s. 179.

¹⁹⁵ BALICS, L., *A római katolikus egyház története magyarországon*. II.2, Budapešť : Kiadja a szent István társulat, 1890, s. 355.

¹⁹⁶ PFEIFFER, M., *A domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története*. Košice : Nyomatott a „Szent Erzsébet“ – Nyomda r. t. nál, 1917, s. 25–26.

¹⁹⁷ Porov. BALICS, L., *A római katolikus egyház története magyarországon*, s. 354–355; PFEIFFER, N., *A domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története*, s. 21.

na Východe. Prvý údaj o počte kláštorov v Uhorskej provincii máme z generálnej kapituly v Bordeaux z roku 1227. Tu sa uvádza počet 30 kláštorov.¹⁹⁸ Ako už bolo spomenuté, najstarší menovitý zoznam kláštorov v Uhorsku je známy z roku 1303 a jeho autorom je Bernardus Guidonius (Bernard Gui), ktorý vymenúva 33 kláštorov (príloha č. 10). Pre nás je dôležité, že sú v ňom spomínané aj kláštory na Slovensku (Citra Danubius): Trna forte Tirnuw (Trnava), Banensis (Banská Štiavnica) a Cassa (Košice).¹⁹⁹ V Čechách, na Morave a v Uhorsku bol počet kláštorov začiatkom 14. storočia pomerne stabilizovaný. Len v Uhorsku a východnom Poľsku dochádza aj v tomto období ku vzniku domov v súvislosti s misijnou činnosťou na Balkáne, respektíve v Červenej Rusi a v Pobaltí.²⁰⁰ Uhorskí dominikáni vôbec mali zvláštny vzťah k misiám na Balkáne a na Východe podľa vzoru svojho zakladateľa, ktorý veľmi túžil konať misiu medzi Kumánmi. Už v rokoch 1226–1227 a roku 1234 sa vydali do tzv. Čiernej Kumánie za rieku Dneper a druhá misia sa pohybovala až v oblasti rieky Volgy a Azovského mora.²⁰¹ Z prvých troch uhorských provinciálov boli po Pavlovi Uhorskom²⁰² nasledujúci dvaja aj misijnými biskupmi. Theodorich bol biskupom pre tzv. kumánsku diecézu v rokoch 1227–1228 a Ján Teutonicus bol biskupom pre Bosnu v rokoch 1233–1237 a aj jeho nástupca Ponsa z roku 1238 bol dominikán.²⁰³ Sľubnú misionársku činnosť medzi Kumánmi prerušili v rokoch 1241–1242 nájazdy Tatárov, počas ktorých malo byť zabitých 190 dominikánov – misionárov, vrátane Pavla Uhorského a vyhubených niekoľko tisíc Kumánov.²⁰⁴

Pod vplyvom zvyšujúceho sa počtu bratov i kláštorov dochádza v reholi po roku 1300 k ďalším deleniám veľkých provincií, keď sa už na generálnych kapitulách v Paríži v roku 1228²⁰⁵ a v Lucce roku 1288 prejednávali návrhy

¹⁹⁸ PFEIFFER, N., *Die ungarische Dominikanerordenprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241–1242*, s. 27.

¹⁹⁹ Tamže. a PFEIFFER, M., *A domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története*, s. 25–26.

²⁰⁰ KŁOCZOWSKI, J., *Zakon Braci kaznodziejów*. In *Studia*, s. 41.

²⁰¹ Najnovšie sa tejto problematike u nás podrobnejšie venoval prof. Richard Marsina. Porov. MARSINA, R., *Správy dominikána brata Juliána o starých Maďaroch a Tatároch z rokov 1237 a 1238*. In *Itineraria Posoniensia*, FRIMMOVÁ, E., KLECKER, E. (edd.), Bratislava : SAV, 2005, s. 63–74.

²⁰² Porov. DEKAŇSKI, D., *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej*, s. 50–53.

²⁰³ Porov. PFEIFFER, N., *Die ungarische Dominikanerordenprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241–1242*, s. 62, 70 a 185.

²⁰⁴ BALICS, L., *A római katolikus egyház története magyarországon*, s. 348; KARÁCSONYI, J., *Magyarország egyháztörténete főbb vonásai*. Nagy-Varád : A. M. Tud. Akadémia, 1906, s. 62.

²⁰⁵ Na tejto generálnej kapitule boli založené nové provincie: Poľská, Dánska (pre celú Škandináviu), Grécka a Svätá Zem. „Anno domini · m° · cc° · xxviii° · celebratum fuit a prefato magistro Iordane; primum capitulum generalissimum Parisius. In quo capitulo; · viii · prefatis provinciis per beatum Dominicum institutis; · iiiior · fuerunt superaddite scilicet Polonia. Dacia. Grecia. et

na rozdelenie Španielskej, Rímskej, Provanskej, Lombardskej a Poľskej provincie.²⁰⁶ V roku 1301 vznikla vyčlenením z Poľskej Česká provincia,²⁰⁷ z Hyspánskej Aragónska²⁰⁸ a oddelením od Teutónskej, v tom istom roku, Saská.²⁰⁹ Do tohto rozdelenia bola Teutónska provincia najväčšou čo do rozlohy i počtu komunit v celej reholi a mala takmer 100 kláštorov. Nasledovali Anglická s 89, Lombardská s asi 62, Francúzska s 58, Poľská (ešte pred rozdelením) s 54, Provencalská s asi 52, Španielska s necelými 50 a Dánska takmer s 30 klášťormi.²¹⁰ V tomto ukazovateli boli medzi západnou a stredovýchodnou Európou badať rozdiely, ktoré boli podmienené stupňom urbanizácie. Väčšina miest v 13. storočí vznikla na západ od Labe, alebo na hornom Dunaji a v Anglicku. Len na niektorých miestach prekročila líniu Viedeň – Lübeck.²¹¹ Pochopiteľne aj v jednotlivých provinciách jestvovali rozdiely. Veľmi viditeľné boli napríklad v Poľskej provincii. Približne dve tretiny kláštorov založených pred rokom 1300 vznikli v jej urbanisticky najrozvinutejších častiach, v Čechách, na Morave a v Sliezske. Len zvyšná jedna tretina pripadá na celé Malopoľsko, Veľkopoľsko, Mazovsko, Pomoransko a Prusko.²¹² Pre zaujímavosť možno uviesť, že v tomto období pripadlo na jedného žobravého rehoľníka z radov dominikánov, augustiniánov a františkánov v Poľsku 1250 a v Anglicku asi 560 obyvateľov.²¹³

Terra sancta. “DB, s. 173.

²⁰⁶ „Item hanc. In eodem capitulo. in fine addatur sic · v · provincie. scilicet. Hyspania. Provincia. Lombardia. Romana provincia. Polonia dividantur. ita quod quelibet earum dividatur in duas.“ DB, s. 710..

²⁰⁷ „Item hanc. Quod provincia Polonie dividatur et dividimus ipsam in duas. ita quod Polonia sit una provincia. et vocetur provincia Polonie. et teneat locum in dextro choro; post provinciam Theotonie. Boemia vero et Moravia sint alia provincia. et vocetur provincia Boemie. et teneat locum in sinistro choro; post provinciam Terre sancte.“ DB, s. 872.

²⁰⁸ „Confirmamus has constituciones. Quod provincia Hyspanie dividatur. et dividimus eam in duas. ita quod Castella. Legio. Galexia. et Portugallia; sint una provincia. et vocetur provincia Hyspanie. et teneat primum locum a dextris. Aragonia vero et Cathalonia et Navarra; sint alia provincia. et vocetur provincia Aragonie. et teneat locum in dextro choro; post provinciam Grece.“ DB, s. 872.

²⁰⁹ „... et nominetur provincia Saxonie. et teneat locum in sinistro choro. immediate iuxta Boemiam.“ DB, s. 879.

²¹⁰ KŁOCZOWSKI, J., Zakon Braci kaznodziejów. In *Studia*, s. 39–40.

²¹¹ Porov. ZWETTLER, O., *Historická geografie světa I. Evropa (5.–17. století)*. Brno : Masarykova Univerzita, 1992, s. 129–130 a ENNEN, E., *Die europäische Stadt des Mittelalters*, s. 227–229.

²¹² Čechy 15, Morava 7, Sliezsko 11, Malopoľsko 4, Veľkopoľsko a Mazovsko 8, Pomoransko a Prusko 9. ČERNUŠÁK, T., PROKOP, A., NĚMEC, D., *Historie dominikánů v českých zemích*, s. 47.

²¹³ V Poľsku, približne v jeho dnešných hraniciach, žilo vtedy okolo 2 miliónov obyvateľov a bolo tu 78 konventov príslušníkov mendikantských rádov. Z toho 40 františkánskych, 33 dominikánskych a 5 augustiniánskych s asi 1600 mendikantmi. Ak by sa v Poľsku mala dosiahnuť podobná proporcia na jedného obyvateľa ako v Anglicku, muselo by tam pôsobiť asi 26 tisíc žobravých rehoľníkov. KŁOCZOWSKI, J., Zakon Braci kaznodziejów. In *Studia*, s. 30.

Čo sa týka pomeru rozšírenia dominikánov a františkánov, tak napríklad v Nemecku v polovici 13. storočia bolo založených 38 dominikánskych a 117 františkánskych komunít, čomu zodpovedá približný pomer 1:3. Tento sa na konci toho istého storočia zmenil na 1:2, čo predstavovalo 94 dominikánskych a 200 františkánskych fundácií.²¹⁴ Pokiaľ ide o približné počty bratov v 13. storočí,²¹⁵ môžeme sa oprieť o list, ktorý poslal Humbert z Romaina francúzskemu kráľovi Ľudovítovi IX. (1226–1270). Magister rehole v ňom uvádza, že rehoľa má už asi okolo 10 000 kňazov a asi 3000 novicov. Generálna kapitula v Brugách v roku 1336 dokonca nariadila sčítanie svojich členov, ale údaje o ňom sa nám nezachovali. Počas moru zúriaceho v Európe v rokoch 1348–1349 sa počet príslušníkov rehole radikálne znížil.²¹⁶ Vysokú úroveň rastu počtu kláštorov si dominikáni zachovali až do začiatku 14. storočia. Od roku 1277, keď bol počet mužských kláštorov v dvanástich provinciách 404, pribudlo do roku 1303 takmer 190 nových a ich celkový počet sa medzitým už v osemnástich provinciách zvýšil na 590. Do roku 1358 nebola založená žiadna nová provincia, ale počet mužských kláštorov sa ešte zvýšil na 635. Spolu so ženskými klášťormi mala Rehoľa kazateľov v polovici 14. storočia 792 kláštorov.²¹⁷

Možno konštatovať, že v prvých desaťročiach 14. storočia sa rehoľa ocitla na rozkvele svojich síl a v roku 1317 sa na jej adresu pápež Ján XXII. (1316–1334) vyjadril slovami, že: „Medzi všetkými rádmi je služba Kazateľov najviac obdarená milosťou, a preto žiari najväčším jasom.“²¹⁸ V tomto období sa zároveň končí hromadné zakladanie konventov v závislosti od jednotlivých oblastí a od stupňa ich urbanizácie,²¹⁹ keďže rehoľa sa zamerala, azda len s výnimkou Toskánska, na pôsobenie v mestskom prostredí.²²⁰ Pri pomerne rýchlom šíre-

²¹⁴ SCHENKLHUN, W., *Architektur der Bettelorden*, s. 10. Rozšírenie františkánov pozri prílohy č. 4, 6 a 12.

²¹⁵ Údaje sa pochopiteľne líšia. Podľa niektorých autorov sa počet dominikánov v sledovanom období mohol pohybovať okolo 15 000 a františkánov mohlo byť dokonca až 30 000 - 40 000! MENZEL, M., *Predigt und Geschichte*, s. 93.

²¹⁶ HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 40.

²¹⁷ WALZ OP, A., *Compendium historiae Ordinis praedicatorum*, s. 177. Františkáni vlastnili v roku 1282 len v talianskych kustódiách (bolo ich 14) 669 kláštorov, čo je viac ako dominikáni v celej Európe v roku 1358! Koncom 14. storočia sa počet mužských i ženských františkánskych fundácií odhaduje na neuveriteľných 1600. Rýchlosť a kvantita dominikánkeho rozšírenia sa v Európe je porovnateľná s cisterciťskou expanziou o storočie skôr. Za prvých päťdesiat rokov existencie mali cisterciťi 333 kláštorov. V roku 1250 mali k dispozícii už 647 kláštorov. Za obdobie rokov 1220–1360 dosiahli dominikáni v počte svojich fundácií takmer identické číslo ako cisterciťi za rovnako dlhé obdobie ohraničené periódou 1100–1250. SCHENKLHUN, W., *Architektur der Bettelorden*, s. 9–10. Prílohy č. 3, 5 a 11.

²¹⁸ HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 87.

²¹⁹ Porov. KŁOCZOWSKI, J., *Zakon Braci kaznodziejów*. In *Studia*, s. 39–41.

²²⁰ V nemeckom priestore bolo zistené, že zakladanie dominikánskych a františkánskych komu-

ní zohralo úlohu viacero faktorov. Bolo to (aspoň počas 13. storočia) autentické žitie apoštolského spôsobu života so všetkým, čo k tomu patrí: kázanie, chudoba, charitatívna činnosť, jednota zaručená osobou jedného najvyššieho predstaveného, vysoká mobilita, demokratická ústava, pestovanie liturgie, či metodicky prepracovaný vzdelávací systém.²²¹ Svoju úlohu zohralo aj to, že žobravé rehole boli vo svojej dobe niečo nové, neopotrebované a ako také mali v súperení s mníšskymi, pustovníckymi a rytierskymi rehoľami určitú výhodu. V tomto zmysle predstavovali pre potenciálnych záujemcov o zasvätenú formu života novú alternatívu. Ako poznamenávajú Normandské anály: „Tieto dve rehole – dominikáni a františkáni – boli cirkvou i ľuďom prijaté s veľkou radosťou pre novosť svojej reguly.“²²² Pozitívnu úlohu v procese expanzie rehole zohrali aj niektorí biskupi, ktorí si veľmi skoro uvedomili výnimočnosť novej inštitúcie v cirkvi a prezieravo jej pomohli usadiť sa vo svojich diecézach a rozvinúť široké spektrum svojej činnosti. V Strednej Európe boli takými Ivo Ordowáž († 1229)²²³ v Krakove, ostrihomský arcibiskup Róbert († 1238),²²⁴ salzburský arcibiskup Eberhard II. († 1246),²²⁵ pražskí biskupi Ondrej († 1224) a Peregrin (Pelhřim, † 1240),²²⁶ vrocavský biskup Vavrinec Doliveta († 1232)²²⁷ a niektorí ďalší. Keďže nie všetci boli takí veľkodušní, pre prípad, že by biskupi nejakým spôsobom bránili rehoľníkom pri zakladaní domov a konventov, vydal pápež Honorius III. tzv. odporúčacie buly. V týchto bola zdôvodnená zvláštna úloha bratov kazateľov a zainteresovaných sa odporúčalo (v praxi to znamenalo nariadenie), aby vyšli rehoľníkom v ich potrebách v ústrety.²²⁸ Odporúčacie buly sa vo väčšine prípadov začínajú citátom z Matúšovho evanjelia (Mt 10, 41) „Kto prijme proroka ako proroka, dostane odmenu proroka“,²²⁹

nít bolo priamo ovplyvnené stupňom urbanizácie prostredia, kde sa títo mendikanti rozhodli pôsobiť. Komúny s cca 3000 obyvateľmi (bolo ich asi 50) si za svoje sídlo vybrali zároveň dominikáni aj františkáni a v komúnach s 1000 – 2000 (týchto bolo asi 150) obyvateľmi sú doložené založenia len jednej z týchto dvoch reholí. SCHENKLUHN, W., *Architektur der Bettelorden*, s. 10.

²²¹ POROV, FRANK OP, I., *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 126.

²²² LE GOFF, J., *Kultura stredoveké Evropy*, s. 256.

²²³ KŁOCZOWSKI, J., *Zakon Braci kaznodziejów*. In *Studia*, s. 28.

²²⁴ Tamže, s. 27.

²²⁵ LANG OP, R., *Die Dominikanerkirche zu Friesach*, s. 3–4.

²²⁶ DEKAŃSKI, D., *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej*, s. 76–77.

²²⁷ ZAWADZKA, K., *Biblioteka we Wrocławiu (1226–1810)*. In *Studia*, s. 293–301.

²²⁸ „*Universitatem vestram rogantes et hortantes attentius ac per apostolica vobis scripta mandantes quatinus, cum ad partes vestras accesserint, ad predicandi officium ad quod deputati sunt caritative recipiatis eosdem, et populos vobis commissos ut ex ore ipsorum verbi Dei semen devote suscipiant sedulo ammonentes pro divina et nostra reverentia in suis eis necessitatibus liberaliter assistatis.*“ MOPH XXV, n. 147, s. 150.

²²⁹ „*Cum qui recipito prophetam in nomine prophetae mercedem prophetae accipiat.*“ MOPH XXV,

čím chcel pápež vyzdvihnúť dôležitosť a potrebu ústretovosti cirkevných hodnostárov vo vzťahu k dominikánom. Listiny podobného významu vydávali aj biskupi s platnosťou pre im zverenú diecézu. Jednu takú vydal aj Konrád von Scharfenberg († 1224), biskup z Metz a súčasne kancelár cisára, 22. apríla 1221. Tzv. spásonosným napomenutím odporúča mestu Metz, aby pomohli bratom založiť priorát, čiže konvent podľa požiadaviek svojej rehole.²³⁰

n. 148–151, s. 151–152. Preambuly búl vydaných Honoriom III. v období od 11. marca do 15. apríla 1221.

²³⁰ „... vobis salutaribus montis suademus ut ipsis ad locum habendum in quo secundum ordinis sui formam intra civitatem prioratum construere valeant consilium et auxilium praebeatis, eisdem fratribus in civitate Metensi prioratum aedificandi potestatem concedentes.“ MOPH XXV, n. 157, s. 157–158.

1. 6. Situácia na území dnešného Slovenska

Založenie košického dominikánskeho kláštora možno datovať niekedy do posledných rokov panovania Ondreja II. (1205–1235), alebo do prvých rokov vlády Bela IV. (1235–1270).²³¹ Existencia dominikánskeho kláštora v Košiciach niekedy koncom 13. storočia je potvrdená nepriamym dôkazom. Ide o tzv. košický kódex, ktorý je najstaršou zachovanou rukopisnou knihou z územia Slovenska a súvisí s počiatkami činnosti košických dominikánov. Kódex obsahuje neúplný text homílií Hayma z Auxerre „*Haymo, Homiliae super Epistolae et Evangelia*“ a hoci pôvod kódexu nie je zistený, podrobným skúmaním sa zistilo, že vznikol pravdepodobne koncom 12. storočia a do Uhorska sa dostal v období činnosti košických dominikánov. Podľa analýzy zápisu fragmentu listu, ktorý koncipoval fráter Klement z košického konventu sa konštatuje, že kódex používali v konvente prinajmenšom koncom 13. storočia.²³² O datovanie počiatkov dominikánov v Košiciach do poslednej tretiny 13. storočia sa pokúša aj rukopisná a nie celkom spoľahlivá práca od bývalého dominikána Mateja Fehéra, „Rehoľníci košického dominikánskeho kláštora“, ktorá začína zoznamom košických dominikánov od roku 1278.²³³ Ako prvý sa v roku 1278 spomína prior košického kláštora fráter Viliam a konvent mal v tom istom roku so súhlasom mestskej rady zlúčiť navzájom dve k sebe blízke vinice a poveriť košického obyvateľa Juraja pestovaním hrozna. Okrem priora Viliama sú v roku 1278 menovaní ďalší 24 bratia, medzi nimi boli napr. lektor kláštora Imrich, správca kláštora Hermann, fráter Marek „s titulom vikár kazateľov východných pohanov“.²³⁴

²³¹ POROV. HARSÁNY, A., *A domonkos-rend Magyarországon a reformáció előtt*. Debrecín, 1938, s. 81; HORVÁTH, S., *A szent Domonkos-rend a multjából és jelenéből*, s. 190; PFEIFFER, M., *A domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története*, s. 42 nl. K rehoľným domom dominikánov na Slovensku pozri prílohy č. 7, 8 a 9.

²³² SABÓL, E., *Z dejín kódexov a miniatúr na Slovensku*. Martin : Matica Slovenská, 1955, s. 21; SÓPKO, J., O najstarších kódexoch so vzťahmi k územiu Slovenska. In *Slovenská archivistika*, 2, 1986, s. 63–66.

²³³ FEHÉR OP, M., *Rehoľníci košického dominikánskeho kláštora*. Rukopis. Košice, 1944, s. 1.

²³⁴ Tamže. Prítomnosť dominikánov v Košiciach v prvej polovici 13. storočia je nepravdepodobná, ak by sme vzali v úvahu základný princíp zakladania dominikánskych kláštorov, a síce, že dominikáni sa usadzovali vo väčších mestách alebo prinajmenšom mestečkách s výraznou perspektívou budúceho významu a rozvoja. Košice vznikali pôvodne zo staršej trhovej osady a až po tatárskom vpáde v roku 1241 sa tu usadili nemeckí kolonisti, čím sa začal aj výraznejší rozvoj mesta. V roku 1249 dostávajú „*hospites de Kassa*“ od Belu IV. určité osobné slobody. Prvýkrát sa obyvatelia Košíc uvádzajú ako mešťania s mestskými výsadami v listine z roku 1290, ktorou jágerský biskup podriadil farský kostol sv. Alžbety priamo svojmu biskupstvu. Do tohto obdobia datuje V. Mencl vznik dominikánskeho kostola, ktorý je jednolodovou stavbou a sloh jeho presbytéria a západný portál lode patria časovo do obdobia okolo roku 1290. Architektúra

Prvými známymi dokumentmi dokladajúcimi prítomnosť dominikánov v Banskej Štiavnici sú dve listiny, ktoré sa viažu k roku 1275. V prvej z nich, vrátilo mesto zastúpené notárom Halmanom dominikánom, zastúpených provinciálom Petrom, kostol sv. Mikuláša a zároveň sa vzdávalo aj patronátneho práva na tento kostol.²³⁵ Druhou listinou z toho istého roku, potvrdil kráľ Ladislav IV. (1272–1290) túto zmenu držby kostola a taktiež sa vzdal kráľovského patronátneho práva.²³⁶ Z oboch listín nepriamo vyplýva, že dominikáni boli v meste prítomní ešte pred rokom 1275, keďže v tom roku išlo o navrátenie kostola. Kostol sv. Mikuláša, ktorý sa v listinách rozumie pod kaplnkou sv. Mikuláša, bol v rokoch 1241–1275 vo funkcii kaplnky farského kostola. Podľa stavebných detailov ide o trojloďovú sakrálnu stavbu bazilikálneho typu, postavenú v 30. rokoch 13. storočia. Príchod dominikánov do Banskej Štiavnice sa s najväčšou pravdepodobnosťou datuje do 30. rokov 13. storočia, teda do obdobia kedy Banská Štiavnica ešte nebola mestom, ale osadou Schemnitz,

a urbanistický rozvoj mesta je datovaný prevažne do poslednej tretiny 13. storočia a kostol s kláštorom bol vybudovaný pri hradbách ako súčasť urbanistických zámerov zakladateľov mesta. O. Halaga posunul výstavbu pred rok 1290 asi do 50. – 60. rokov 13. storočia, pretože ak by sa vychádzalo zo zásady, že orientácia stavby dominikánskeho kostola bola záväzná od mestskej uličnej siete, tak stavba by spadala do obdobia okolo roku 1260. Do poslednej tretiny 13. storočia kladie pozostatky pôvodnej veže a prízemnej časti svätyne aj prof. K. Miskovszky. Porov. MENCL, V., Gotická architektúra Košíc. In *Vlastivedný časopis*, 1, 1966, s. 3; URBANOVÁ, N., Z novších poznatkov o stredovekom meste. In *Pamiatky a múzeá*, 3, 1996, s. 5; HALAGA, O., *Počiatky Košíc a zrod metropoly*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1992, s. 187; MELNÍKOVÁ, M., Nové poznatky o dejinách košických dominikánov. In *Dejiny a kultúra reholných komunit na Slovensku*, s. 193–197; MELNÍKOVÁ, M., Habent sua fata litterae. In *Slovenská archivistika*, 2, 1993, s. 59–68; DUCHOŇ, J., Úvahy o najstaršom územnom vývoji mesta Košíc. In *Historický časopis*, 3, 1991, s. 303; MISKOVSZKY, V., Kassa város középkori építészeti emlékei. In *A felsőmagyarországi múzeum – egyet első évkönyve*, 1887, s. 4–5; ORIŠKO, Š., Prvé stredoveké stavby zobrazených reholí na Slovensku. In *Pamiatky a múzeá*, 1, 2004, s. 15–22. Súčasťou posledne menovaného článku je aj zoznam literatúry zaoberajúcej sa archeologickým, architektonickým a umelecko – historickým výskumom.

²³⁵ JANKOVIČ, V., Dominikánsky kostol a kláštor v Banskej Štiavnici a jeho najbližšie okolie. In *Vlastivedný časopis*, 14, 1965, s. 127; KACHELMANN, J., *Das alter und die Schicksale des ungrischen, zunächst schemnitzer Bergbanes*. Bratislava : Druck von C. F. Wigand, 1870, s. 65. Príloha č. 8.

²³⁶ „Ladislaus, Dei gratia, Rex Hungariae,...Hinc est, quod frater Petrus, Prior Provincialis Ordinis Praedicatorum per devote, et per Magistrum Benediktum, electum Archiepiscopum Strigoniensem et suum Capitulum, ac Magistrum Renaldum, Praepositum sancti Thomae, ministros et plebanum de Wana...collationem et donationem factam Fratribus Praedicatorum de Capella in honorem Sancti Nicolai a Ciuibus Banensis fundata, nullam curam seu dotem habita specialem, de iure Patronatus, quod in eadem capellam habuimus assensum praeberamus. Nos ergo... et donationem factam fratribus Ordinis nominati, consentientes, eisdem, quidquid iuris in his collationibus habuimus, obtulimus. A. D. Millesimo, ducentesimo, septuagesimo quinto.“ In: Codex diplomaticus hungariae ecclesiasticus ac civilis, v. 2, Fejér, G. (ed.), Budín : Typis typogr. regiae universitatis Ungaricae, 1829, s. 245 nl; KACHELMANN, J., *Geschichte der ungarischen Bergstadte und ihrer Umgebung*. I. Banská Štiavnica : Franz Lorber, 1855, s. 142.

ktorá však vďaka nemeckým kolonistom mala už pred tatárskym vpádom spoľahlivé právno hospodárske väzby a významnú perspektívu rozvoja, čo bolo hlavným činiteľom pri rozhodovaní zakladania kláštorov dominikánmi.²³⁷

Historicko – architektonické výskumy sú východiskom aj pre odkrývanie počiatkov dominikánskeho kláštora v Trnave. Hoci prvý písomný údaj zaznamenávajúci jeho existenciu u sv. Jána Krstiteľa sa nachádza v už zmieňovanom zozname kláštorov Bernarda Gui z roku 1303, o jeho existencii v 13. storočí vypovedá jeho poloha v meste. Areál kostola ležal pri mestskej bráne na konci ulice, ktorá tvorila jadro vznikajúceho mesta a pomerná veľkosť areálu indikuje, že kostol musel byť stavaný už počas urbanizačného procesu mesta.²³⁸ V súčasnosti má pôvodný dominikánsky kostol podobu ranobarokového univerzitného kostola, ale prieskum potvrdil zachovanie úsekov základových murív stavby. Pôvodný kostol bol len dodatočne rozšírenou jednolodovou sálou.²³⁹ Nemožno ho však presnejšie zaradiť, hoci vznik kostola ako celku sa predpokladá pomerne skoro. Pôvodne však kostol patrila asi johanitom, s pre nich typickým patrocinom sv. Jána Krstiteľa, ktorí sa pravdepodobne začiatkom 13. storočia usadili v Trnave a až po nich kostol prevzali dominikáni.²⁴⁰ Pre Trnavu, ako prvé naše známe mesto s kráľovskými výsadami z roku 1238 je príznačné, že sa v nej usadili až tri žobravé rehole. Okrem dominikánov to boli v 30. rokoch 13. storočia františkáni a ich druhý rád, klarisky – rehoľníčky sv. Damiána.²⁴¹

²³⁷ HANULIAK, M., Rehoľníci s heslom Veritas. In *Historická revue*, 8, 1995, s. 7; MARSINA, R., Banskostavnické mestské a banské právo. In *Banské mestá na Slovensku*, MARSINA, R. (ed.), Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1990, s. 20 nl. Otázkou zostáva, či bol kostol vybudovaný pre usádzajúcich sa dominikánov, čo by ich príchod do mesta posúvalo do 30. rokov 13. storočia, alebo ho dominikáni prevzali až neskôr ako zaužívanú hotovú sakrálnu stavbu. K objasneniu tejto veci nám pomáhajú aj novšie archeologické výskumy, ktoré do 30. rokov 13. storočia zaraďujú aj začiatok výstavby komplexu dominikánskeho kláštora s patrocinom Nanebovzatia Panny Márie. V najstaršej etape výstavby a používania kláštora sa vybuodovali základy kláštornej budovy s obdĺžnikovým pôdorysom. Doterajšie výskumy vypovedajú, že kostol sv. Mikuláša je stavbou, ktorá od počiatku tvorila súčasť budov dominikánskeho kláštora. Po zhruba desiatich rokoch dochádza k odchodu dominikánov z mesta, čo poukazuje zastavenie výstavby hlavnej kláštornej budovy a opätovné rozbehnutie stavebných prác až v priebehu poslednej štvrtiny 13. storočia. Tieto archeologické výskumy majú oporu aj v spomínaných dvoch listinách z roku 1275, ktoré nám presne dokladujú znovuušadenie dominikánov v Banskej Štiavnici.

²³⁸ Porov. *Dejiny Trnavy*. ŠIMONČIČ, J. (ed.), Bratislava : Obzor, 1988, s. 325 nl.; JANKOVIČ, V., Zánik dominikánskych kláštorov na Slovensku v 16. storočí. In *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*, s. 214. Príloha č. 8.

²³⁹ ORIŠKO, Š., *Prvé stredoveké stavby žobravých reholí na Slovensku*, s. 20.

²⁴⁰ RUTTKAY, A., SLIVKA, M., Cirkevné inštitúcie a ich úloha v sídliskovom a hospodárskom vývoji Slovenska v stredoveku. In *Archaeologica historica*, 10, 1985, s. 350.

²⁴¹ SLIVKA, M., Mendikantské rehole v mestotvorom procese na Slovensku. In *Archaeologica historica*, 25, 2000, s. 271; Porov. JURÍKOVÁ, E., Pôsobenie Rehole kazateľov a panien svätého

Posledným mestom na Slovensku, kde sa v literatúre stretávame tradične s prítomnosťou dominikánov od roku 1288, je Gelnica.²⁴² Táto informácia však nie je dôveryhodná, pretože J. Vencko sa odvoláva na Wagnerove Spišské anály, po overení ktorých tam pre rok 1288 informáciu konkrétne o gelnických dominikánoch nie je možné nájsť.²⁴³ Podľa rozšírenia mestských práv na základe privilégia v roku 1276 od Ladislava IV. usudzujeme, že Gelnica bola už v druhej polovici 13. storočia mestekom, ktoré pravdepodobne Belo IV. alebo Štefan V. (1270–1272) pripojil k slobodným kráľovským mestám. Ďalšieho posilnenia práv sa jej dostalo v 14. storočí za vlád Ľudovíta Veľkého (1342–1382) a Žigmunda Luxemburského (1387–1437), kedy sa stala významným kolonizačným strediskom.²⁴⁴ Možnosť usadenia dominikánov v Gelnici už v 13. storočí nevylučuje maďarská historiografia, ktorá v tejto súvislosti uvádza rok 1266,²⁴⁵ kedy sa na generálnej kapitule v Trevíre rozhodlo, povoliť v uhorskej provincii založenie kláštora na Spiši: „*Concedimus Provinciae Ungariae unum (domum) in Ciput.*“²⁴⁶ Podľa Fehéra, rádová kapitula síce neuvádza konkrétne

Dominika v Trnave podľa Notície Mateja Bela v konfrontácii s historickou skutočnosťou. In *Sambucus – práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*, Trnava: FF TU, 2005, s. 101–121.

²⁴² *Súpis pamiatok na Slovensku I.* Bratislava: Obzor, 1967, s. 371; ŠPIRKO, J., *Cirkevné dejiny s osobitým zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska I.* Turčiansky sv. Martin: Neografia, 1943, s. 400; VENCKO, J., *Dejiny štiavnického opátstva na Spiši*. Ružomberok: Knih tlačiarstva a nakladateľský spolok učenej spoločnosti, 1927, s. 37.

²⁴³ „Anno 1288 – ist das Kloster Drawetz, wie auch dasz Gulnitzer und Epperiesser Kloster wohl erbauet worden, und in grossen beruf kommen.“ Löcsei Krónikája I. Hein, G. (ed.), Levoča: Reiss jozs. t. könyvnyomo intézete, 1910, s. 12. Porov. *Aanalecta Scepusii* (ďalej len AS II, III.) II, Wagner, C. (ed.), Bratislava, Košice: Sumptibus Joannis Machaelis Landerer, 1788, s. 9; „Anno...1288...si Chronica Scepusiensia non sallunt, Religiosi hi viri Coenobium, ac quod ubique in more habent, Ecclesiam D. Antonio Sacram, in Darocz excitavunt.“ AS III, s. 164. O pochybnostiach okolo roku 1288 v súvislosti s dominikánmi v Gelnici pozri taktiež: RUPP, J., *Magyarország helyrajzi története II.* Pešť: Eggenberger Ferdinánd Akad. Könyvtárusnál, 1870¹ a 1872,² s. 125.

²⁴⁴ CSANKI, D., *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában I.* Budapest: Kiadja a magyar tudományos akadémia, 1890, s. 251; MENCL, V., *Středověká města na Slovensku*. Bratislava: Učená spoločnosť Šafaříkova, 1938, s. 91 n.; WENZEL, G., *Magyarország bányászatanak kritikai története*. Budapest: Akadémia könyvkiadó – hisatala, 1880, s. 75.

²⁴⁵ HARSÁNYI, A., *A domonkos-rend Magyarországon a reformáció előtt*, s. 81; PFEIFFER, M., *A domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története*, s. 81; ROMHÁNYI, B., *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*, Budapest: Pytheas, 2000, s. 28.

²⁴⁶ FEHÉR OP, M., *Dejiny dominikánskeho kláštora v Gelnici. Rukopis*. Košice, 1944, s. 1; Záznam o založení nového kláštora v Uhorsku z rozhodnutia generálnej kapituly v roku 1266 spomína aj Gombošov katalóg prameňov, ale konkrétne miesto založenia sa v ňom neuvádza: „...Acta capituli generalis Trevirim celebrati anno Domini 1266 – XIV. Concedimus unam domum provinciae Ungariae.“ Acta selecta capitulorum generalium Ordinis praedicatorum. In *Catalogus fontium historiae hungaricae*. GOMBOS, A. (ed.), Budapest: Kiadja a Sz. István Akadémia, 1937, s. 7. V zachovanom znení záverov generálnej kapituly v Trevíre z roku 1266 je len poznámka, že

mesto, iba Spiš, ale nakoniec v celom Spiši bol neskôr dominikánsky kláštor len v Gelnici, čo by potvrdzovalo jeho založenie do roku 1266.²⁴⁷ Nie je však vylúčené, že v roku 1266 mohlo ísť len o povolenie rádovej kapituly na založenie nového konventu, ktoré sa však nakoniec nezrealizovalo, podobne ako zostali nezrealizované dve povolenia na nové konventy z roku 1240, hoci neskôr sa už s dominikánmi v Gelnici určite stretávame.²⁴⁸ V súvislosti s účinkovaním dominikánov na území dnešného Slovenska sa v literatúre uvádza aj údajný dominikánsky kláštor Panny Márie v Komárne. Mal byť postavený v roku 1305 a o jeho zabezpečenie malo byť postarané prostredníctvom časti príjmov z trhového a prevozného mýta bákonybelského opátstva.²⁴⁹ Komárno sa stalo slobodným kráľovským mestečkom v roku 1265 za Bela IV. Od začiatku 14. storočia do roku 1315 bolo v rukách Matúša Čáka, a od dvadsiatych rokov 14. storočia opäť patrilo kráľovskej korune.²⁵⁰ Roku 1316 mal pannonhalmský kláštor ohlásiť Karolovi Róbertovi uskutočnenie vyšetrovania ohľadom veci zaplatenia mýta za rybolov na komárňanskom prievoze medzi bákonybelským opátstvom a novým kláštorom dominikánov v Komárne.²⁵¹ V nasledujúcich rokoch 14. storočia sa informácie o komárňanských dominikánoch týkali väčšinou sporov o riešenie poplatkov medzi bákonybelským opátstvom a ich kláštorom v Komárne.²⁵²

dom v Uhorskej provincii by mal byť na Spiši: „Item. Provincie Ungarie unam in Ciput!.“ DB, s. 446 a „Annotationes: Ciput – intelligas Zips (Comitatum in Ungaria).“ DB, s. 448.

²⁴⁷ FEHÉR OP, M., *Dejiny dominikánskeho kláštora v Gelnici*, s. 1.

²⁴⁸ BALÁZS, C., Z., A domonkos rend konventjei a XIII. századi Magyarországon. In *Tanyítvány*, 2, 2001, s. 83 nl. Gelnický konvent sa v 15. storočí spomína v súvislosti s reformou rehoľného života dominikánov. Jej realizáciou v rokoch 1452–1455 bol poverený viedenský univerzitný profesor, dominikán Leonard Huntepichler z Brixenthalu. Na vyžiadanie košických mešťanov i z poverenia generálneho magistra rehole odišiel Huntepichler ešte s niekoľkými bratmi za týmto účelom do konventu v Košiciach. List je zaujímavý práve tým, že obsahuje aj zmienku o dominikánskom kláštore v Gelnici, v ktorom reforma mala obnoviť disciplínu rehoľného života.

²⁴⁹ GYÖRFFY, G., *Az arpad-kori magyarország történeti foldrajza III.* Budapešť : Akadémiai Kiadó, 1960¹ a 1963³, s. 431; ROMHÁNYI, B., *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*, s. 38. Slovo „Camariensis“ sa spomína v zozname kláštorov od sv. Antonína z 15. storočia. HORVÁTH, S., *A szent Domonkos-rend a multjából és jelenéből*, s. 192 a Ferrarius uvádza, že voľakedy stál v Komárne dominikánsky kláštor a slúžil k dispozícii veliteľovi mesta „...Ecclesiam extare... illius Praefecto, sive Mandanti arcis commendata, feruntur“ FERRARIUS, Z., *De rebus Hungaricae provinciae Ordinis Praedicatorum*. Viedeň : Typis Matthaei Formicae, 1637, s. 515.

²⁵⁰ MENCL, V., *Středověká města na Slovensku*, s. 61.

²⁵¹ GYULAI, R., *Komárom vármegye és város történetéhez*. Komárom : Ziegler Károly Könyvnyomdája, 1890, s. 46.

²⁵² Tamže, s. 47. Edované listiny k rokom 1305, 1306, 1366, 1367 a 1373 ku komárňanským dominikánom pozri: *A Pannonhalmi szent – Benedek rend története*. VIII, Erdélyi, L. (ed.), Budapešť : Stephaneum, 1903, s. 69, 348, 353–356, 390.

1. 7. Štúdium

Spomínaná osobitná úloha kazateľov – kázanie Božieho slova,²⁵³ si vyžadovala patričné vzdelanie, bez ktorého by sa len ťažko mohli úspešne prihovoriť stále vzdelanejšiemu mestskému obyvateľstvu. Mešťania mali už od konca 11. storočia voľnejší prístup ku vzdelaniu, predovšetkým na mestských a katedrálnych školách.²⁵⁴ Keďže na prelome 12. a 13. storočia začalo postupne dochádzať k úpadku týchto vzdelávacích inštitúcií, presúva sa ťažisko vzdelávacieho procesu na univerzity, ktoré začínajú vznikať práve v tomto čase.²⁵⁵ Vďaka nim sa z miest stávajú nové centrá vzdelanosti. Protiklad *litterati* versus *illiterati* sa už nerovná protikladu *clerici* versus *laici*.²⁵⁶ Univerzity nazývané *universitas magistrorum et scholarium*, alebo *universitas scholarium* ako inštitúcie, ktoré nemali svojho predchodcu v antike, prispeli k intelektuálnej sekularizácii a tým bola narušená dovtedajšia výlučnosť cirkevného vzdelania, hoci cirkevné a svetské autority boli na vzniku univerzít zainteresované spoločne prinajmenšom do prvej polovice 13. storočia.²⁵⁷ V stredovekom vzdelávaní si povest' „*Mater scientiarum*“ získala parížska univerzita. Ako prvá mala právo udeľovať titul *magister in sacra pagina*, ktorý sa tešil všeobecnému uznaniu a jeho nositeľa oprávňoval vyučovať na akejkoľvek univerzite (*licentia ubique docendi*). Postupne boli podobné privilégia vydané aj univerzitám v Oxforde, Cambrigi, Bologni, Salerne, Toulouse a ďalším.²⁵⁸

Dominik so svojou mimoriadnou schopnosťou vystihnúť aktuálne požiadavky²⁵⁹ doby prideliť mimoriadnu úlohu štúdiu v reholi, bez ktorého nie je dosiahnuteľné adekvátne vzdelanie. Povýšil ho na štvrtý, nesľubovaný sľub po chudobe, čistote a poslušnosti. Dominikánom sa podarilo vytvoriť unikátny vzdelávací systém, ktorým udržali krok s intelektuálnymi prúdmi ovplyvňujú-

²⁵³ „Cum ordo noster spetialiter ob predicationem et animarum salutem. ab initio noscatur institutus fuisse: et studium nostrum ad hoc debeat principaliter intendere.“ Constitutiones, DB, s. 32.

²⁵⁴ SPUNAR, P., *Středověké školství a knihovny*, s. 85.

²⁵⁵ LE GOFF, J., *Středověký člověk a jeho svět*, s. 23.

²⁵⁶ LE GOFF, J., *Kultura středověké Evropy*, s. 21.

²⁵⁷ Spočiatku sa jednalo o cirkevné korporácie a všetci príslušníci univerzity (vyučujúci i študenti) boli považovaní za klerikov a podliehali cirkevnej jurisdikcii. LE GOFF, J., *Intelektuálové ve středověku*. Praha : Karolinum, 1999, s. 70.

²⁵⁸ Porov. KŁOCZOWSKI, J., *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*. Poznań : W drodze, 2003, s. 298–304.

²⁵⁹ Jedným z darov, ktorým Dominik disponoval a z ktorého sa viditeľne nedostávalo jeho náprotivkovi z Rehole menších bratov, boli organizačné schopnosti. LAWRENCE, H., *Dejiny středověkého mnišství*, s. 252.

cimi vtedy celú Európu.²⁶⁰ Dominik „... vodil bratov do škôl a posielal ich do väčších miest, aby študovali a vytvorili konvent.“²⁶¹ Stanovy dokonca rehoľným predstaveným nariaďovali: „... aby prikladali štúdiu veľkú váhu, aby ho intenzívne podporovali a dbali, aby mali všetci bratia ku štúdiu prostriedky a príležitosť.“²⁶² Nie náhodou boli prví bratia poslaní už v roku 1217 práve do Paríža. Na evanjelizáciu nových vrstiev, nových elít, už nestačilo vzdelanie väčšiny vtedajšieho duchovenstva, ktoré bolo obmedzené na základnú znalosť Biblie, schopnosť čítať a písať, vysluhovať sviatosti a slúžiť liturgiu. Usilovné štúdium, predovšetkým teológie, sa stalo bytostným elementom observancie dominikánov a bolo zahrnuté do koncepcie *vita apostolica*. Prvoradým dôvodom štúdia sa stala spása duší, lebo „naša rehoľa bola založená na kázanie a spásu duší, musíme vrúcne zahorieť pre štúdium, aby sme mohli byť užitoční účinným spôsobom spásu duší.“²⁶³ Štúdium platilo každodennému oficiu za rovnocenné a prostredníctvom dišpenzov z *vita monasteria* (monastických observancií) bolo možné z neho dosiahnuť ústupky v prospech štúdia.²⁶⁴

Prirodzeným študijným centrom rehole sa stal konvent sv. Jakuba, kde z tohto dôvodu pôsobilo najviac bratov. Pre nedostačujúce kapacity museli byť už v roku 1246 vydané obmedzenia počtu študentov a pre Paríž bola stanovená kvóta v počte troch študentov z každej provincie a pre novovzniknuté generálne štúdiá v počte dvoch študentov.²⁶⁵ Okrem vymedzenia týkajúceho sa počtu študentov vysielaných z jednotlivých provincií na štúdium v Paríži, je v texte dôležitá zmienka, ktorá provincie Provance (južné Francúzsko), Lombardiu (severné Taliansko), Teutóniu (územie dnešného Nemecka, Švajčiarska, Rakúska a časť Poľska) a Angliu (Britské ostrovy) zaväzuje k založeniu nových generálnych štúdií (*generale studium et solemne*) v tomu zodpovedajúcich konventoch (*in aliquo conventu magis ydoneo*). K uskutočneniu tohoto nariadenia došlo krátko po generálnej kapitule v Paríži v roku 1248 a to v konventoch

²⁶⁰ HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 52.

²⁶¹ „Fratres duxit ad scholas et misit in maiores civitates ut studerent, et praedicarent et conventum facerent.“ LCO, Caput III, De studio, n. 76.

²⁶² „Superiores plurimi faciant studium et illud intense promoveant, atque curent ut omnes fratres habeant media et opportunitatem studendi.“ LCO, Caput III, De studio, n. 87.

²⁶³ „Cum ordo noster spetialiter ob predicationem et animarum salutem. ab initio noscatur institutus fuisse: et studium nostrum ad hoc debeat principaliter intendere.“ Constitutiones, DB, s. 31.

²⁶⁴ FRANK OP, I., Die Grundlegung des intellektuellen Profils des Predigerordens in seinen Anfängen. In *Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte*, Band 17, Rottenburg : Jan Thorbecke Verlag, 1998, s. 27. „Circa eos qui student taliter dispensetur a prelato: ne propter officium uel aliud de facili a studio retrahantur uel impediuntur.“ Constitutiones, DB, s. 101.

²⁶⁵ „In constitutione ubi dicitur. tres fratres mittantur Parisius tantum de provincia ad studium. addatur · iiiior · autem provincie scilicet Provincia. Lombardia. Theotonia. Anglia provideant ut semper in aliquo conventu magis ydoneo sit generale studium et sollempne. et ad illum locum quilibet prior provincialis potestatem habeat mittendi duos fratres ad studium.“ DB, s. 241.

Montpellier pre Provance, Bologna pre Lombardiu, Kolín pre Teutóniu a Oxford pre Angliu. Ako vzor pre novozaložené štúdiá poslúžila už dve desaťročia fungujúca škola pri konvente sv. Jakuba v Paríži.²⁶⁶ Začiatkom 14. storočia pribudli na zoznam miest s týmto druhom štúdií ešte Barcelona a Neapol a v roku 1378 bolo takýchto štúdií už 17. *Studium generale* nemalo mať od roku 1315 viac ako 22 – 23 študentov z vlastnej provincie a 34 *extra provinciam*.²⁶⁷ K tomuto počtu je potrebné ešte pripočítať študentov z ostatných provincií, ktorých bolo v tom čase 18. V prípade, že každá provincia využila právo vyslať na iné generálne štúdium maximálne dvoch študentov, sa mohol počet poslucháčov na jednom *studii generale* pohybovať v rozmedzí 56 až 57.

Niektoré z generálnych štúdií sa postupne afiliovali do teologických fakúlt a stali sa súčasťou univerzít. Bolo to tak napríklad v Paríži, Toulouse, Erfurte, Cambridge, Oxforde, Neapole, Prahe, Kolíne, Krakove a inde.²⁶⁸ Takéto splynutie s niektorou z univerzít malo nemalé výhody ako pre jednotlivcov, tak pre celú rehoľu. Titul magister, ktorý bol udeľovaný absolventom generálnych štúdií, mal totiž platnosť obmedzenú len vo vnútri vlastnej rehole. Jeho nositeľ síce oprávňoval zastávať funkcie, ktoré si to na základe vnútorných rádových predpisov vyžadovali, nemal však univerzálnu platnosť. Parížska univerzita a ešte niektoré ďalšie ho napríklad pre zisk učiteľského stolca považovali za nedostačujúci. To bol jeden z dôvodov, prečo sa rehoľa usilovala o dosiahnutie splynutia aspoň vybraných generálnych štúdií s niektorou z univerzít. Absolventi takýchto rádových štúdií nadobúdali potom titul magister s univerzálnou platnosťou, ktorá zaručovala možnosť uchádzať sa o učiteľskú katedru na ktorejkoľvek univerzite. Ďalšou výhodou afiliácie mohla byť niečo ako automatická imatrikulácia dominikánov k štúdiu na univerzite. Zo štatútov Kolínskej univerzity zo 6. decembra 1392 dokonca vyplýva, že povinnosť takého výslovného zápisu odpadala nielen pre dominikánov, ale následne aj pre ostatných mendikantov, ktorí boli v tom čase v Kolíne, z čoho vyťažili minoriti, karmelitáni a augustiniani.²⁶⁹

Čo sa na štúdiách vyučovalo? Okrem najelementárnejších vecí v najnižších stupňoch rádových učilísk, ako je zdokonaľovanie sa v čítaní a písaní, to boli spočiatku len teologické disciplíny, zvlášť rôzne komentáre k Biblii a jej

²⁶⁶ KIELAR OP, P., Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu. In *Studia*, s. 291.

²⁶⁷ Ku generálnym štúdiám viac v druhej kapitole.

²⁶⁸ KIELAR OP, P., Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu. In *Studia*, s. 291.

²⁶⁹ „*Excepit tamen fratribus quattuor Ordinum Mendicantium, quos non oportet intitulari, nisi cum fuerint ordinati ad legendum aut pro suis privatis usibus voluerint gaudere privilegis universitatis.*“ LÖHR OP, G., *Die kölnher Dominikanerschule vom 14. bis zum 16. Jahrhundert*. Freiburg : Verlag der Paulusdruckerei, 1946, s. 57.

výklady. Z autorov sa používali pri výuke cirkevní otcovia a za novodobé teologické authority boli pokladaní Petrus Lombardus a jeho „*Sententiae libri quattro*“ a Petrus Comestor so spisom „*Historia Scholastica*“.²⁷⁰ Predovšetkým Sentencie, dokončené ich autorom niekedy v rozmedzí rokov 1255–1258,²⁷¹ sa v oblasti teológie stali takmer na dvesto rokov smerodajnými. Od druhej polovice 13. storočia sa okrem teologických disciplín vyučovala aj filozofia. Súčasťou štúdiijných programov bola určite už pred rokom 1271, pretože generálna kapitula z tohto roku, konaná v Montpellier zbožne napomína študentov, aby menej obracali svoju pozornosť ku filozofickému štúdiu a svedomitejšie sa venovali štúdiu teológie.²⁷² Z jazykov na generálnej kapitule vo Valencii v roku 1259 v prostredí Pyrenejského polostrova pribudla ku gréčtine a latinčine aj arabčina, aby s ohľadom na tamojšie arabské obyvateľstvo mohlo toto štúdium osožiť spásu duší.²⁷³

Samotný spôsob výuky na úrovni generálneho štúdia pozostával z piatich stupňov. Tvorili ich: *lectio* – každodenné výklady textov pod vedením vyškoľeného, skúseného lektora; *disputatio* – diskusia odohrávajúca sa raz týždenne pri účasti všetkých lektorov a študentov pod vedením hlavného lektora formou otázok a odpovedí, najmä o výrokoch vtedajších vedeckých autorít; *examen* – preskúšanie z odprednášanej látky raz alebo viackrát týždenne; *repetitio* – každodenné opakovanie učiva pod vedením magistra študentov alebo lektora a *collatio* – niečo ako týždenná konferencia o učive prebratom počas celého týždňa.²⁷⁴

V čele generálneho štúdia stál formálne magister rehole ako ich *executor*, čiže ako ten, kto mal nad nimi najvyššiu jurisdikčnú právomoc. Lektorov potvrdzovala buď generálna kapitula, alebo sám magister rehole.²⁷⁵ Všetci museli predtým absolvovať minimálne niektoré z generálnych štúdií. Rovnako ako na univerzitách, tvorili prednášajúci hierarchický organizmus usporiadaný pod-

²⁷⁰ „*Statuimus ut quilibet prouincia fratribus suis missis ad studium. ad minus in tribus libris theologie teneatur providere. * uidelicet in bibliotheca. hystoriis et sententiis.*“ Constitutiones, DB, s. 100.

²⁷¹ TORELL OP, J., P., *Magister Thomas: Leben und Werk des Thomas von Aquin*. Freiburg; Bazilei; Viedeň : Herder, 1995, s. 60.

²⁷² „*Monemus studentes. quod studio philosophie minus intendant. et in studio theologie se exercent diligenter.*“ DB, s. 499.

²⁷³ „*Iniungimus priori provinciali Hispanie. quod ipse ordinet aliquod studium ad addiscendam linguam arabicam. in conventu Barchinonensi. vel alibi. et ibidem colloct fratres aliquos. de quibus speretur. quod ex huiusmodi studio possint proficere ad animarum salutem.*“ DB, s. 373.

²⁷⁴ KIELAR OP, P., *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu*. In *Studia*, s. 285.

²⁷⁵ LÖHR OP, G., *Die kölnen Dominikanerschule vom 14. bis zum 16. Jahrhundert*, s. 34.

la hodností. Najvyššie postaveným bol *lector primarius*, nazývaný aj *regens*.²⁷⁶ Ďalšími lektormi boli *lector philosophiae*, prednášajúci filozofiu, *lector biblicus* prednášajúci biblikum, *lector moralis* pre morálnu teológiu a *bacalarius ordinarius* pre dogmatiku. Okrem toho pôsobil pri generálnych štúdiách *lector studii*, alebo *lector studentium*.²⁷⁷ Jeho úlohou bolo pôsobiť ako priamy predstaviteľ študentov a usmerňovať ich rehoľnú a duchovnú formáciu. Zhromaždenie študentov za účelom vyučovania sa nazývalo *capitulum studentium*²⁷⁸ a všetci študenti študujúci na generálnom štúdiu tvorili *collegium studentium*.²⁷⁹ Skúšky prebiehali podľa vzoru univerzít v dvoch obdobiach. Prvé sa uskutočnilo niekedy okolo sviatku Zoslania Ducha Svätého a druhé v pomerne širokom časovom horizonte medzi 15. septembrom a Vianocami. Skúšanie bolo individuálne, verejné a trvalo približne jednu hodinu.²⁸⁰

Okrem generálnych štúdií rehole, existovali aj nižšie stupne vlastných rehoľných škôl. Takouto nižšou formou dominikánskeho štúdia, ktorá bezprostredne predchádzala generálnemu štúdiu, bolo partikulárne štúdium – *studium particulare* nazývané aj partikulárne, prípadne provinčné teologické školy, tzv. *studia provincialia* (pozn. 283 a pozn. 15 v 2. kapitole). Tie neslúžili len pre potreby vzdelávania vlastných rehoľníkov, ale boli prístupné aj svetskému kléru.²⁸¹ *Studium particulare* bolo založené a malo význam len pre určitý obmedzený okruh poslucháčov, pre určitú provinciu, alebo územný celok. Nebolo privilegované tak, ako generálne štúdium a nemalo promočné právo.²⁸² Štúdium tu trvalo tri roky a pozostávalo z výuky biblických textov a ich komentárov jeden rok a zo Sentencií Petra Lombardského dva roky.²⁸³ Presný

²⁷⁶ Regens sa nazýval aj kompetentný, ktorý stál na čele tzv. vyšších fakúlt (kánonickeho práva, teologickej a lekárskej) Parížskej univerzity. LE GOFF, J., *Intelektuálne ve stredověku*, s. 71.

²⁷⁷ RADELJ OP, P., *La première Université en Europe du sud-est a été fondée il y a six cents ans-le Studium generale des dominicains croates à Zadar (1396–1807)*, s. 5. Príspevok prednesený na medzinárodnej konferencii o dejinách dominikánov v Ríme dňa 14. 9. 1996.

²⁷⁸ SCHENKLUN, W., *Architektur der Bettelorden*, s. 233.

²⁷⁹ POROV. LÖHR OP, G., *Die kölnen Dominikanerschule vom 14. bis zum 16. Jahrhundert*, s. 12–13.

²⁸⁰ RADELJ OP, P., *Le première Université en Europe du sud-est*, s. 5.

²⁸¹ Úžitok zo zakladania rádových štúdií sa neprejavoval len vo vlastných radoch, ale bol významný aj pre diecézny klérus, ktorému boli prístupné nižšie stupne dominikánskych škôl. Biskupi potom v mestách, v ktorých boli takéto nižšie dominikánske školy, nemuseli zakladať a prevádzkovať osobitné školy pri svojich katedrálach, ako im to za účelom zabezpečenia základného vzdelania pre diecézny klérus ukladal za povinnosť kánon č. 11 IV. lateránskeho koncilu z roku 1215. Takto de facto pomáhala rehoľa k plneniu tohto nariadenia. KOUDELKA OP, V., *Dominik*. s. 30 a JEDIN, H., *Malé dejiny koncilů*. Praha: Zvon, 1990, s. 37.

²⁸² POROV. KOUDELKA OP, V., *Karlova univerzita a dominikáni*. In *Filosofická revue*, 16, 1948, s. 83–84.

²⁸³ „Nullus autem mittatur ad studium generale sive in sua provincia sive extra, nisi ordine premissis in logicalibus et naturalibus sufficienter profecerit et saltem duobus annis in aliquo particulari

rok vzniku partikulárnych štúdií nie je známy. Etablovali sa niekedy v druhej polovici 13. storočia a ich vznik ovplyvnila existencia škôl *arcium* a po roku 1288 aj tzv. konventné školy. Partikulárne štúdiá museli teda určite existovať už v roku 1305, kedy sa po prvýkrát objavujú v prameňoch diplomatického charakteru. Neskôr, podľa smerníc generálnej kapituly v Metz z roku 1313, bolo ich absolvovanie nevyhnutné pre udelenie spovednej fakulty a pre zastávanie kazateľského úradu.²⁸⁴ Od roku 1315 bolo absolvovanie tohto stupňa štúdia nevyhnutné aj v prípade, ak chcel rehoľný brat študovať na generálnom štúdiu.²⁸⁵

Ďalej existovali aj už spomenuté konventné školy, ako *studia conventualia*. Na konventných školách sa žiaci učili a zdokonaľovali v logike ako filozofickej disciplíne, písaní, čítaní a v znalosti biblických textov. Navštevovali ho predovšetkým nižší klerici a budúci kandidáti svätení, nielen z radov dominikánov. Konventné školy mali byť podľa rozhodnutia generálnej kapituly z roku 1288 minimálne tri a to v provinciách, ktoré nemali vlastné generálne štúdiá. Mali sa v nich vyučovať Sentencie, o ktorých sa potom pravidelne viedli dišputy.²⁸⁶ V tomto štádiu koncipovania metodiky a hierarchie dominikánskeho vzdelávacieho systému zohrali konventné školy pravdepodobne úlohu predchodcu partikulárnych škôl. Ďalšou dominikánskou školou bolo tzv. *studium arcium*. O ich vzniku bolo rozhodnuté v roku 1259 na generálnej kapitule vo Valencii. Komisia magistrov, na čele s vtedajšou intelektuálnou špičkou rehole, ktorú tvorilo trio sv. Tomáš Aquinský, sv. Albert Veľký a Peter z Tarentaise (neskorší pápež Inocent V. – pozn. autora), vypracovala vzdelávací program – tzv. *ratio studiorum*, ktorý ukladal za povinnosť zakladanie škôl *arcium*.²⁸⁷ Takýchto škôl

studio sententias audierit.“ Generálna kapitula v Janove z roku 1305, DB, s. 967 a „*Nec aliquis denuo mittatur ad studium generale extra provinciam vel intra seu ad principalem conventum, nisi prius per annum biblia audierit in aliquo predictorum.*“ Generálna kapitula v Zaragoze z roku 1309, DB, s. 1038.

²⁸⁴ „*Quod nullus ad predicationis officium vel confessionum audienciam exponatur, nisi theologiam ad minus audierit per tres annos.*“ DB, s. 1106.

²⁸⁵ „*Qui non ponantur in studio generali nisi per tres annos in huiusmodi studio fuerint commorati.*“ Generálna kapitula v Bologni, DB, s. 1146.

²⁸⁶ „*Monemus. quod provincie que non habent studia generalia. determinant in suis capitulis provincialibus tres conventus ad minus. in quibus sentencie legantur cursorie. et studentes aliqui assignentur. et in ipsis frequentius ordinarie disputetur.*“ DB, s. 715. Z metodologického hľadiska je termín *studium conventuale* vytvorený historikmi umelo ako *terminus technicus* pre rehoľné školy v určených konventoch. Nazývajú sa aj kláštorné školy. Z prameňov rovnako nie je úplne jasné, či sa jedná o iný typ škôl ako boli školy *artium*, alebo ide len o iný názov pre to isté. Porov. KIELAR OP, P., *Studia nad kultúrou školnā i intelektualnā dominikanów provincii polskiej w średniowieczu*. In *Studia*, s. 272–307; RADEJ OP, P., *Le première Université en Europe du sud-est*, s. 2; KŁOCZOWSKI, J., *Zakon braci kaznodziejow w Polsce 1222–1972*. In *Studia*, s. 34–55 a KOUDELKA OP, V., *Karlova universita a dominikáni*, s. 82–91.

²⁸⁷ „*Quod ordinetur in provinciis que indiguerint. aliquod studium arcium. vel aliqua; ubi invenes*

mohlo byť v jednej provincii aj viac. Podľa aktov z roku 1279 vydaných v Budíne pre potreby poľskej a uhorskej provincie bolo obsahom štúdia na týchto školách *studium grammaticae*, *studium logicae* a *studium theologiae*.²⁸⁸ Tak ako boli o niekoľko rokov neskôr konventné školy, pravdepodobne predchodkyne partikulárnych, boli školy artium predchodkyne konventných štúdií. *Ratio studiorum* v oblasti štúdia ešte stanovovalo, že na generálnom štúdiu mohli študovať len tí, ktorí boli spôsobilí ho úspešne zvládnuť a prejavovali k tomu dobrú vôľu.²⁸⁹ To isté zopakovala v roku 1274 aj generálna kapitula v Lyone.²⁹⁰

Úspešní absolventi generálnych štúdií sa mohli uchádzať o titul magister, udelenie ktorého nebolo až také samozrejmé, pričom magisterskému titulu predchádzala nižšia akademická hodnosť, tzv. *bacalarium*, alebo *bacellarium* (pozri pozn. 320, 322 a pozn. 31, 39 v druhej kapitole). Ustanovenia pre získanie akademických titulov boli na svoju dobu u dominikánov veľmi prísne. Pre jeho nadobudnutie musel rehoľný brat absolvovať 7 – 8 rokov prednášok na ktoromkoľvek generálnom štúdiu.²⁹¹ Vnútorne rehoľné predpisy upravujúce podmienky získania titulov a nadobudnutia oprávnenia vyučovať na rádových štúdiách tiež preberali metódu a prax univerzít.²⁹² Vzhľadom na túto skutočnosť je pre ilustráciu potrebné uviesť, že podľa študijného poriadku Parížskej univerzity z roku 1215 mohol učiteľskú katedru *in artibus* dosiahnuť len ten, kto mal minimálne 21 rokov a absolvoval predtým už aspoň šesť rokov štúdia. Na teológii bol podmienkou minimálny vek 35 rokov a osem rokov absolvovaného štúdia, z toho najmenej päť teológie.²⁹³ Prax bola taká, že kandidát na získanie akademického titulu z radov dominikánov absolvoval študijné roky na viacerých rádových školách, pričom pomerne dlho bolo možné udeľovať titul magister len v Paríži, Bologni a Oxforde.²⁹⁴ K roku 1258 bolo podľa zoznamu

instruantur.“ DB, s. 375.

²⁸⁸ KIELAR OP, P., *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu*. In *Studia*, s. 275.

²⁸⁹ „*Quod ad studia generalia ordinis non mittantur fratres. nisi qui sunt bene morigerati; et apti ad proficiendum.*“ DB, s. 374–375.

²⁹⁰ „*Quod ad studia ordinis generalia non mittantur fratres. nisi qui bene sunt morigerati; et apti ad proficiendum.*“ DB, s. 540.

²⁹¹ Porov. KIELAR OP, P., *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu*. In *Studia*, s. 300–301.

²⁹² HUNČAGA OP, G., *Vlastné dominikánske štúdium v 13. a 14. storočí*, s. 364.

²⁹³ HANA, G., *Der Mauritius Hispanus in der Studienordnung der Pariser Universität aus dem Jahre 1215*. In *Archiv für Kulturgeschichte*, Band 55, 1973, s. 352.

²⁹⁴ „*Bacalareum antiquiorem in lectura sentenciarum prior Parisiensis cum magistris actu legentibus, qui presentes fuerint, studeat absque omni fraude quamtocius domino Parisiensi cancellario presentare.*“ Generálna kapitula v Montpellier z roku 1316, DB, s. 1174. V čase pápežskej schizmy sa parížske promočné privilégium prenieslo na generálne štúdium v Bologni (Prvá zmienka o tom je z 2. apríla 1389 v *Registrum litterarum fr. Raymundi de Vineis Capuani*, KAEPELI

z „*Cronica Ordinis*“²⁹⁵ promováných kancelárom parížskej univerzity prvých 20 dominikánskych magistrov *in sacra pagina*.²⁹⁶ V roku 1311 ich podľa „*Catalogus Magistrorum*“ (*Magistri in theologia Parisius*)²⁹⁷ od Bernarda Guidonia bolo 61 a v roku 1358, čo je posledný údaj doplnený v tomto zozname, už 151,²⁹⁸ čo vzhľadom na vtedajší počet dominikánov (pravdepodobne okolo 13 tisíc)²⁹⁹ nie je príliš vysoké číslo. Neskôr mohli právom udeľovania titulu magister disponovať ešte Toulouse, Montpellier, Praha a Cambridge.³⁰⁰ Záverečná evalvácia na udelenie magisterského titulu sa uskutočnila tajným skrutíniom menovaných predstavených čiernymi a bielymi guľičkami o každom jednotlivom kandidátovi, pričom pozitívny výsledok znamenala nadpolovičná väčšina bielych guľičiek.³⁰¹ Nadaný čerstvý magister mohol v štúdiu ešte pokračovať, až kým nedosiahol titul doktor čo bolo možné len tým, že vyučoval na niektorej univerzite. Okrem toho vnútorné rehoľné predpisy z rokov 1246–1248 v súlade s konštitúciami podmieňovali nadobudnutie titulu doktor absolvovaním minimálne štvorročného štúdia teológie.³⁰²

OP, T. (ed.), Rím, 1937, s. 129). Po jej skončení získal Paríž pôvodné privilégia späť, pričom Bologna si svoje tiež ponechala. V roku 1405 sa po rozhodnutí generálnej kapituly v Norimbergu cieľovou stanicou bratov za účelom dosiahnutia akceptovaného magisterského grádu stal aj Oxford. „*Nisi per litteras testimoniales doceat, se in studio Bononiensi aut Parisiensi vel Oxoniensi pro Ila. forma ad minus uno integro anno laudabiliter se gessisse actusque scholasticos consuetos exercuisse.*“ DB, s. 2982.

²⁹⁵ „*Cronica Ordinis fratrum praedicatorum*“ je prameň zaznamenávajúci udalosti zo života rehole v rokoch 1223 až 1258. Napísal ju na podnet magistra rehole, Humberta de Romans, v rokoch 1251–1259 dominikán Gerard de Frachet. Vydaná bola po prvýkrát so súhlasom generálnej kapituly v Barcelone r. 1261.

²⁹⁶ Porov. MOPH I., *Gerard de Frachet: Vitae Fratrum Ordinis Praedicatorum*, REICHERT OP, B. (ed.), Rím, 1896, s. 334–335.

²⁹⁷ Zoznam bol prvýkrát vydaný v roku 1304 pre generálnu kapitolu v Toulouse a autorom bol určite dopĺňaný do roku 1311 (pravdepodobne až do roku 1314), kedy sa počet magistrov v zozname zastavil na čísle 66. Neskoršie dodatky, až do roku 1358, pochádzajú od iných autorov. DENIFLE OP, H., *Quellen zur Gelehrten-geschichte des Predigerordens im 13. und 14. Jahrhundert*. In *Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters (ALKM)*, Band II, Berlin, 1886, s. 188.

²⁹⁸ Porov. MOPH XXII, *Stephanus de Salaniaco et Bernardus Guidonius: De quatuor in quibus Deus praedicatorum ordinem insignivit*, KAEPPELI OP, T. (ed.), Rím, 1949, s. 124–148.

²⁹⁹ HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 40.

³⁰⁰ Porov. KIELAR OP, P., *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincii polskiej w średniowieczu*. In *Studia*, s. 301–302.

³⁰¹ RADELJ OP, P., *Le première Université en Europe du sud-est*. s. 5.

³⁰² „*Nullus fiat publicus doctor. nisi ad minus . . . iiiior . annis theologiam audierit.*“ Constitutiones, DB, s. 101 a 241, 251 a 255. To isté zopakovali neskôr aj generálne kapituly v rokoch 1258 až 1260 a toto nariadenie sa stalo aj súčasťou konštitúcií. „*Nullus fiat publicus doctor. nisi ad minus theologiay per quatuor annos audierit*“ DB, s. 357, 366 a 379. V praxi to znamenalo, že absolvovanie doktorandského štúdia trvalo zvyčajne 10–12 rokov.

Najväčším úspechom, ktorý mohli dominikáni v akademickej sfére dosiahnuť bola možnosť pôsobiť na niektorej univerzite. Na najprestížnejšom mieste – v Paríži sa stal prvým dominikánskym majstrom Roland z Cremony a v roku 1229 k nemu pribudol Ján zo San Gil. Okolo roku 1236 mali dominikáni z dvanástich katedier na univerzite v Paríži dve a františkáni jednu. Sv. Albert tu pôsobil v rokoch 1245–1248 a sv. Tomáš v rokoch 1256–1259 a potom ešte v rokoch 1269–1272.³⁰³ Aj v Prahe pôsobili už v prvých rokoch existencie tamojšej univerzity (zal. 1348 – pozn. autora) medzi jej vyučujúcimi štyria dominikáni, z ktorých možno troch takmer určite pripočítať ku českej národnosti. Do r. 1407 k nim pribudli ešte ďalší desiat.³⁰⁴ Pražské dominikánske štúdium sídlia v kláštore sv. Klementa malo vďaka panovníkovi Karlovi IV. (1346–1378) veľmi dobré vzťahy s univerzitou a tesne pred jej založením ho na žiadosť kráľa Karola IV. generálna kapitula v roku 1347 povýšila na *studium generale*.³⁰⁵

Pôsobenie v univerzitnom prostredí malo pre rehoľu dva zásadné významy. Bratia tam prijali chýbajúcu teologickú formáciu a súčasne mohli regrutovať nových členov rehole priamo z univerzitného prostredia. Výhoda čerstvo získaných členov z radov univerzitných akademických obcí spočívala v tom, že kontinuálne pokračovali v štúdiu (vyučujúci vo vyučovaní) v novom habite, završujúc tak zväzky konventov s univerzitami.³⁰⁶ Okrem univerzít, na ktorých sa podarilo pôsobiť len tým najlepším, vyučovali bratia na vlastných štúdiách a na iných vtedajších školách. Ako lektori boli činní aj v kláštoroch iných reholí. Na konci 13. storočia malo údajne takto v úlohe lektorov vyučovať až okolo 1500 bratov.³⁰⁷ Vyučovali, kázali a svedčali aj v početných ženských dominikánskych kláštoroch, kde okrem tejto činnosti vykonávali aj tzv. *cura temporalia*, čiže správu majetku a všetkého, čo s tým súviselo. Navyše od roku 1252 zastával jeden z dominikánov celkom osobitnú a veľmi dôležitú funkciu pri pápežskej kúrii ako *Magister sacri palatii*, čiže niečo ako vedúci oblasti cirkevného školstva a neskôr tzv. pápežský teológ.³⁰⁸

³⁰³ POROV, ILLANES, L., J., SARANYANA, J., I., *Historia teologii*, s. 83–84 a 93–94.

³⁰⁴ JAKUBIČKA, D., Príchod prvých dominikánů do naší vlasti. In *Pamětní spis*, s. 40 a 46.

³⁰⁵ KOUDELKA OP, V., Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter II, In *AFP*, XXVI, Roma, 1956, s. 139.

³⁰⁶ POROV, VERGER, J.: *Les universités au Moyen Age*. Paris : Quadrige/Puf, 1999, s. 83–87.

³⁰⁷ LOHRUM OP, M., Die Dominikaner. In *Kulturgeschichte der christlichen Orden*, s. 140.

³⁰⁸ Tamže.

1. 8. Iná angažovanosť

So štúdiom a so vzdelaním zaiste súvisí aj kazateľská činnosť dominikánov, ktorá sa stala jednou z charakteristických čŕt rehole a nemalou mierou prispela k tomu, že aj reč začala plniť nové funkcie a dostávala nové podoby.³⁰⁹ Už 21. januára 1217 v privilegii udelenom dominikánom nazval pápež Honorius III. dominikánov kazateľmi.³¹⁰ O rok neskôr, presnejšie 11. februára 1218 svojou bulou udelil dominikánom univerzálne privilegium kázať po celom svete.³¹¹ No nielen oni, ale žobrávi rehoľníci vôbec, sa vedeli ľuďom v procese evanjelizácie dobre prispôbiť ich stavovskej príslušnosti a stali sa nositeľmi *ars praedicandi* – umenia tvorby kázne.³¹² Zohľadňovali profesnú pestrosť obyvateľstva, ktorá tvorila jeden z pilierov, na ktorom bol postavený mechanizmus fungovania mestských komunít. Jednotlivým stavom boli vyhradené vlastné kázne, tzv. *ad status*, ku ktorým dominikán Humbert z Romans (†1277) vydal niečo ako kazateľskú príručku „*Liber de eruditione praedicatorum*.“³¹³ Vďaka tejto špecifickej kazateľskej činnosti sa začala šíriť aj tematická homiletická literatúra.³¹⁴ Kazateľskú činnosť chápali dominikáni ako *raison d'être*³¹⁵ a zároveň ako učiteľskú službu cirkvi. Obzvlášť pre nevzdelaných príslušníkov stredovekej spoločnosti sa kázne stali prostriedkom vyučovania o základoch kresťanskej viery, poučovania o nových poznatkoch a objavoch v prírodných vedách a zároveň rozvíjali aj estetické cítenie poslucháčov. V istom slova zmysle sa takto hovorené slovo stalo literatúrou.³¹⁶ V jednom zo svojich okružných listov z roku 1260 vymenúva Humbert z Romans ako magister rehole účinky ohlasovania Božieho slova a podotýka, že kázaním majú bratia predovšetkým vyučovať pospolitý ľud, prelátov, vzdelaných i nevzdelaných, náboženských i svetských, klerikov i laikov, mocných i slabých, vznešených i nevznešených.³¹⁷

³⁰⁹ LE GOFF, J., *Život v znamení histórie – rozhovory s Marcom Heuronom*. Bratislava : Kalligram, 2003, s. 208.

³¹⁰ „*Honorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis priori et fratribus Sancti Romani praedicatoribus* ...“ MOPH XXV, n. 79, s. 78.

³¹¹ „*Rogamus proinde devotionem vestram et hortamur attente, per apostolica vobis scripta mandantes, quatinus fratres ordinis Predicatorum, qui verbum Domini gratis et fideliter proponentes*.“ MOPH XXV, n. 86, s. 87.

³¹² BRTÁŇOVÁ, E., *Stredoveká scholastická kázeň*. Bratislava : Veda, 2000, s. 56–57.

³¹³ MENZEL, M., *Predigt und Geschichte*. In *Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte*, Köln : Böhlau Verlag, 1998, s. 106.

³¹⁴ LE GOFF, J.: *Kultura stredoveké Evropy*, s. 258.

³¹⁵ LAWRENCE, H., *Dejiny stredovekého mníštví*, s. 235.

³¹⁶ BRTÁŇOVÁ, E., *Stredoveká scholastická kázeň*, s. 12.

³¹⁷ „*Docemus populos, docemus prelatos, docemus sapientes et insipientes, religiosos et saeculares*,

Dominikáni sa taktiež radi a často zúčastňovali na veľmi obľúbených verejných dišputách, pri ktorých mali výbornú príležitosť prezentovať svoje rečnícke umenie a nadobudnuté vedomosti. Tieto dišputy, podobne ako každá udalosť v živote stredovekého kresťana, boli podriadené priebehu cirkevného roka. V období „cez rok“ boli dišputy tematicky obmedzenejšie, s vopred známou témou diskusie a volali sa *quaestiones disputatae*. Dvakrát v priebehu cirkevného roka, v adventnom a pôstnom období, boli zasa rozsiahlejšie. Panovala pri nich voľnosť výberu témy, ktorú sa dišputanti dozvedeli len krátko pred jej začatím, čo zvyšovalo nároky na odbornosť jednotlivých diskutujúcich. Najčastejšie sa pri nich pojednávalo o akademických otázkach a o najpálčivejších problémoch doby. Tento typ dišput sa nazýval *quaestiones quodlibetales*.³¹⁸

Okrem vyššie menovaných inštitúcií, ktoré zabezpečovali študijnú prípravu rehoľníkov, sa už v prvých desaťročiach existencie rehole vykryštalizovali funkcie, či lepšie povedané oficiá, ktoré zabezpečovali trvalú intelektuálnu formáciu. Ako historicky prvé bolo v tejto súvislosti ustanovené oficium lektora konventu – *lector conventualis*, ktoré sa v aktách generálnych kapitúl po prvýkrát spomína v roku 1249. Lektori, ktorí sa nevelmi venujú štúdiu textov, sa majú v tomto napraviť a texty majú študovať natoľko, aby boli štúdiom Biblie schopní k prospechu (užitoční).³¹⁹ V roku 1259 bolo v rámci spomínaného tzv. *ratio studiorum* ustanovené, že každý lektor pôsobiaci na niektorom zo štúdií *sollemne* musel mať už absolvované *bacalarium* (*baccellarium*), čiže nižšiu akademickú hodnotu.³²⁰ Lektorom mohli byť spočiatku, keď bol počet konventov a bratov ešte menší, len absolventi parížskeho štúdia. Až keď stúpol počet bratov, konventov a generálnych štúdií, prestala platiť zásada výlučnosti absolvovania parížskeho štúdia na zastávanie tohto úradu. Od roku 1265 obdržal lektor konventu akéhosi pomocníka, „podlektora“, ktorého úlohou bolo v konventoch, v ktorých sídlili generálne štúdiá počas jedného roka podávať krátke prednášky zo Sentencií.³²¹ V prípade, že sa prednášky týkali Biblie, bol

clericos et laicos, nobiles et ignobiles, parvos et magnos... “*Compendium historiae Ordinis praedicatorum. Ratio praedicandi – formatio praedicantium*, s. 254.

³¹⁸ KENNY, A., Tomáš Akvinský. Praha : Oikúmené, 1993, s. 16, a LE GOFF, J., *Intelektuálne ve stredoveku*. s. 86.

³¹⁹ „*Lectores qui parum de textu legere consueverunt; corrigant se in hoc et tantum legant de textu. ut fratres in addiscendo bibiam totam. sub eis valeant proficere.*“ Generálna kapitula v Trevíri z roku 1249, DB, s. 267.

³²⁰ „*Provideatur quod quilibet lector tenens aliquod sollemne studium habeat baccellarium.*“ DB, s. 376. Ten istý text zopakovala aj generálna kapitula v Lyone z roku 1274, ale nižšiu akademickú hodnotu nazýva *bacalarium*. „*Provideatur. quod quilibet lector tenens aliquod sollemne studium; habeat bacalarium qui legat sub eo.*“ DB, s. 542.

³²¹ „*In conventibus ubi sunt studia generalia ad legendum cursorie sentencias singulis annis. Frater aliquis ydoneus assignetur.*“ Generálna kapitula v Montpellier, DB, s. 435.

nazývaný buď *baccalareus biblicus*, *lector biblicus*³²² alebo ako v Paríži, *cursor biblicus*.³²³ Od konca 15. storočia sa objavuje inštitúcia lektora ako *lector provincialis* aj na provinčnej úrovni.³²⁴ Povinnosti lektorovi provincie stanovili provinčné kapituly a jeho hlavnou úlohou bolo navštevovať jednotlivé kláštory a v spolupráci s lektormi a cursormi konventov prednášať bratom na témy z rôznych oblastí teológie a filozofie.³²⁵ Musel byť absolventom generálneho štúdia a mať titul magister. Zavedením týchto funkcií sa dominikánom podarilo priniesť do rehoľného spôsobu života opäť niečo nové – trvalú inštitucionálnu intelektuálnu formáciu. Štúdium sa nekončilo absolvovaním niektorého typu dominikánskej školy, či nadobudnutím akademických hodností. Činnosťou lektorov pokračoval vzdelávací proces plynule ďalej a samotní lektori museli byť v kontakte s vtedajšími aktuálnymi výsledkami vedeckého bádania. Okrem toho sa mohol lektor počas prednášok pre bratov prezentovať v konventnom kostole aj ako kazateľ. Takáto činnosť prispievala k atraktivnosti dominikánskeho kostola. Pokiaľ bol záujem o kazateľa veľký a jeho kvality tomu zodpovedali, kázal aj vo farských a katedrálных kostoloch mesta, samozrejme s dovolením miestneho farára alebo biskupa. Podobné podujatia potom mohli byť sprevádzané aj ušnými spovedami, pre ktoré si kazateľ prizval svojich rehoľných spolubratov so spovednými fakultami.³²⁶

Dominikánom sa aj vďaka kvalitnému vzdelaniu, organizácii štúdií a dobrej kazateľskej príprave podarilo preniknúť na významné posty nielen na univerzitách, ale aj na kráľovských dvoroch a mnohí z nich stáli pri počiatkoch vzdelania, či národného latinského písomníctva jednotlivých národov v Strednej Európe ako kazatelia, teológovia, kronikári či životopisci.³²⁷ Jedným z nich bol Vincent z Kielc, ktorý patril k prvej generácii poľských dominikánov. V rokoch 1254–1266 napísal životopis sv. Stanislava, kanonizovaného v roku 1253. Toto dielo malo zásadný vplyv na rozvoj poľskej stredovekej historiografie

³²² „*Lector seu baccalaureus biblicus ad legendum sacram scripturam*“ DB, s. 7542.

³²³ Porov. DAHAN, G., *L'exégèse chrétienne de la Bible en Occident médiéval XIIe–XVIe siècle*. Paris : Cerf, 1999, s. 109–110.

³²⁴ KŁOCZOWSKI, J., Zakon braci kaznodziejów w Polsce 1222–1972. In *Studia*, s. 55.

³²⁵ Tamže.

³²⁶ Porov. KŁOCZOWSKI, J., Zakon braci kaznodziejów w Polsce 1222–1972. In *Studia*, s. 54–55. Obvod, v ktorom dominikáni vysluhovali sviatosti, kázali a vykonávali tzv. *cura animarum* sa nazýval *terminus praedicationis*. FRANK OP, I., Mendikanten. In *Handbuch der bayerischen Kirchengeschichte*, s. 575. V súvislosti so spovednou jurisdikciou mendikantov je potrebné poznamenať, že až do roku 1281 sa o ňu viedli spory. Vtedy pápež Martin IV. (1281–1285) udelil dominikánom a františkánom, schváleným ich predstavenými, právo spovedať bez toho, aby museli žiadať o ďalšie povolenia. HINNEBUSCH OP, W., *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 17.

³²⁷ HUNČAGA OP, G., *Vlastné dominikánske štúdium v 13. a 14. storočí*, s. 369.

a hagiografie. Vincent zobrazil sv. Stanislava ako centrálny bod poľských dejín, čo neskôr prispelo k rozvoju národného povedomia a patriotizmu.³²⁸

V Uhorsku prispeli tamojší dominikáni 13. a 14. storočia veľkou mierou k rozvoju písomnej kultúry. Vyššie menovaný Pavol Uhorský tak učinil spovedným zrkadlom „*Summa de poenitentia*“ z rokov 1220–1221 a Aldobrandino da Cavalcanti, ktorý niekedy v druhej polovici 13. storočia zostavil zbierku kázní o uhorských kráľovských svätcoch Štefanovi, Imrichovi a Ladislavovi. Veľmi dôležitú úlohu v rodiaom sa maďarskom národnom písomníctve zohrala legenda o sv. Margite („*Vita beatae Margaritae de Hungaria ordinis praedicatorum*“), ktorú ako podklad pre jej svätorečenie v sedemdesiatych rokoch 13. storočia napísal vtedajší uhorský provinciál Marcellus a ktorá bola už možno v druhej polovici 14. storočia preložená aj do maďarčiny.³²⁹ Hoci Chorvátsko nie je súčasťou Strednej Európy, možno na tomto mieste spomenúť, že do chorvátskych dejín zasiahol jeden z prvých chorvátskych absolventov parížskej univerzity a vôbec prvý chorvátsky blahoslavený Augustin Kažotič.³³⁰ V diplomatických službách sa zúčastnil spolu s ďalším dominikánom Mikulášom Boccassinom na príprave príchodu a prevzatia uhorského trónu Karolom Róbertom z Anjou (1308–1342). V roku 1303 ho Boccassino, už ako pápež Benedikt XI. (1303–1304), menoval zahrebským biskupom. V Záhrebe, pri katedrále, založil Augustin prvú katedrálnu školu na území Chorvátska.³³¹

V poslednej štvrtine 14. storočia pôsobil v Čechách Henrich z Bitterfeldu, na svoju dobu teológ mimoriadnej kvality, osobnosť, ktorá by si zaslúžila väčšiu pozornosť historiografie. Od roku 1391 vyučoval na pražskej teologickej fakulte a svojimi spismi aktuálne reagoval na predhusitské cirkevné i spoločenské dianie v Čechách. V čase, keď už zaznievali hlasy reformných kazateľov Vojtecha Milíča z Kroměříže, Konráda Waldhausera a na univerzite prebiehali ostré výmeny názorov, sa Bitterfeld svojimi teologicky veľmi prakticky orientovanými spismi „*De institutione sacramenti Eucharistie*“ z roku 1389 a „*De crebra communione*“ z roku 1391 zaradil do skupiny obhajcov častého sv. prijímania. O niečo neskôr zaujal v diele „*De anno jubileo*“ veľmi erudované stanovisko k práve prebiehajúcemu vyhlasovaniu odpustkov v rokoch 1393–1394. V tomto spise rozobral význam a dejiny odpustkovej praxe a kriticky pristúpil k tomu, ako bola prevádzaná. Všimol si, že hlásatelia odpust-

³²⁸ KŁOCZOWSKI, J., Zakon braci kaznodziejów w Polsce 1222–1972. In *Studia*, s. 38.

³²⁹ Porov. PRAŽÁK, R., *Legends and chronicles of Hungary*. Praha : Vyšehrad, 1988, s. 27–29.

³³⁰ Augustin Kažotič (†1323) tvorí spolu so Zdislavou z Lemberka (†1252), Hyacintom (†1257) a Česlavom (†1242) skupinu stredovekých kanonizovaných dominikánskych príslušníkov slovanského pôvodu – pozn. autora.

³³¹ Porov. ŠANJEK OP, F., Blažení Augustin Kažotič. In *Croatia christiana periodica*, Zagreb, 1979, s. 133–136.

kov vystupovali viac ako obchodníci a dokonca podnecovali panovníkov, aby s pomocou odpustkov a z nich plynúcich príjmov, plnili vlastné pokladnice.³³² Henrich z Bitterfeldu svojím dielom predstavoval vrchol dominikánskej teológie v predhusitských Čechách. Iným významným českým dominikánom polovice 14. storočia bol Ján Moravec, poverený vybudovaním generálneho štúdia v Prahe. Študoval v Paríži a Oxforde a od roku 1349 pôsobil v Prahe ako „*lector et instructor cleri*“.³³³ Vynechať nemožno ani Koldu z Koldic, spovedníka sestry kráľa Václava II. (1278–1305) Kunhuty a autora populárneho mystického traktátu „*Tractatus mystici*“, ktorý vznikol niekedy v rokoch 1312 až 1314. Brat Kolda bol v rokoch 1310 až 1313 aj pápežským penitenciárom.³³⁴

³³² ČERNUŠÁK OP, R., *Das dominikanische Studium Generale in Prag im 14. Jahrhundert und die Einflüsse der gleichzeitigen Gedankenstromen*, s. 3–4. Príspevok prednesený na medzinárodnej konferencii o dejinách dominikánov v Ríme dňa 13. 9. 1996.

³³³ KOUDELKA OP, V., *Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter I*. In AFP, XXV, Rím, 1955, s. 97.

³³⁴ Tamže, s. 96.

1. 9. Zhodnotenie

Poslanie dominikánov zostávalo po celý stredovek vo všeobecnosti nezmenené a rehoľníci trávili rovnakú dobu na cestách, ako aj v kláštoroch. Za svoj životný štýl si zvolili *vita activa*,³³⁵ ktorý v pastoračnom slova zmysle postavili do protikladu voči *vita contemplativa*. Na rozdiel od mníšskych rádov pridŕžajúcich sa prísne svojho *stabilitas loci*, vydali sa mendikanti na cesty, čím si medzi súčasníkmi v radoch mníchov vyslúžili opovrhnutie a označenie *gyrovagi*.³³⁶ Ich neustály pohyb si vynútil aj zmeny v modlitbovej praxi liturgie hodín. Pre pohyblivých a v chudobe žijúcich mendikantov bolo nepraktické a nemožné využívať pre modlitbu oficiá veľké a bohato zdobené liturgické knihy. Za svoj prijali „*Usus (ordo) consuetudo romanae curiae*“, čiže formu oficiá praktizovanú v pápežskej kaplnke. Prispôbením kuriálneho oficiá podľa hesla *multum in parvo*, vznikla v modernom slova zmysle pohodlná kniha, obsahujúca všetko, čo bolo potrebné k recitovaniu liturgie hodín, a ktorú mohol vlastniť každý brat. Zrodil sa tzv. breviár, ktorý pre potreby dominikánov v roku 1254 redigoval Humbert z Romans a doplnil ho parížskymi zvláštnosťami podľa liturgie slávenej u sv. Jakuba.³³⁷ Mendikanti ako takí výraznou mierou pomohli stredovekej cirkvi prehlbiť nový model apoštolskej a evanjeliovej svätosti, ktorý bol založený na ideále *sequela Christi* a už v priebehu 13. storočia sa im podarilo získať dominantný vplyv na náboženský život v mestách.³³⁸ Vďačili za to tomu, že sa v nich aktívne zúčastňovali na živote podľa toho, ako im to vyplývalo z ich spôsobu zasväteného života. Toto sa nezaobišlo vždy a všade bez ťažkostí.

Prítomnosť väčšieho množstva žobravých rehoľníkov v mestách mohla vyvolať aj vážne konflikty. Z pohľadu diecéznych kňazov, správcov mestských farností, boli nové rehole silnou konkurenciou.³³⁹ Dominikáni denne kázali, v kláštoroch bol väčší počet kňazov, z ktorých si veriaci mohli vybrať pri spovedaní a pod. Napríklad Parížsky konvent sv. Jakuba sa nachádzal v obvode

³³⁵ PIEPER, J., *Thomas von Aquin*. Mníchov : Kösel Verlag, 1990, s. 26.

³³⁶ Benediktova regula vyratáva štyri druhy mníchov a na poslednom štvrtom mieste menuje gyrovagov, ktorí celý svoj život trávia prechádzaním z jedného kraja do druhého. „*Quartum vero genus est monachorum, quod nominatur gyrovagum, qui tota vita sua per diversas provincias.*“ S nemalou dávkou pohrdania sa o nich vyjadruje ako o „*Večných, nikde neustálených tulákov, otrokov svojvôle a lákadiel hrdla.*“ „*Semper vagi et numquam stabiles et propriis voluntatibus et gualae inlecebris servientes.*“ RSB, I. *De generibus monachorum*, 10–11.

³³⁷ POROV, MALINA, B., *Dějiny římského breviáře*. Praha : Vyšehrad, 1939, s. 70–79.

³³⁸ Ako poznamenal francúzsky historik Georges Duby: „*Od roku 1230 boli žobravé rehole proste všade.*“ DUBY, G., *Umění a společnost ve středověku*, s. 57.

³³⁹ PIEPER, J., *Thomas von Aquin*, s. 98.

pôsobenia farského kostola sv. Benedikta a veriaci z tejto farnosti boli podľa nariadenia svetského kléru pod trestom exkomunikácie povinní počas sviatkov navštevovať svoj farský kostol a nie dominikánsky. Aj finančná zbierka uskutočnená vo sviatočné dni v dominikánskom kostole musela byť odovzdaná farskému kostolu. Bratom od sv. Jakuba bolo dokonca nariadené, že v ich kostole môže zvoniť len jeden zvon a ten nemsie vážiť viac ako 300 funtov (120–150 kg) a znieť môže len vtedy, keď sú bratia zvolávaní k modlitbe ofícia.³⁴⁰ V podobných zápasoch bola vážnym problémom pre svetské duchovenstvo mendikantská exempcia,³⁴¹ inokedy príjmy plynúce z pohrebov, pretože šľachta a mešťania sa namiesto farských kostolov a cintorínov nechávali pochovávať u mendikantov.³⁴² Dominikáni vymenili hradby kláštora za hradby mesta a stali sa bežnou súčasťou mestského života. Boli jednými z nositeľov nových síl vo viere, čím podľa rádrového historika Humberta Vicaira prispeli k hlbokšej zmene v podmienkach evanjelizácie,³⁴³ a zároveň prispeli aj k zmene dovtedajšej praxe osobných kontaktov veriacich s duchovnými, ktoré sa medzi krstom a smrťou obmedzovali len na cirkevný sobáš.³⁴⁴

Dominik a jeho nasledovníci v Reholi kazateľov ukázali, že spása už nie je tak podmienená opovrhnutím svetom, ako snahou o jeho premenu. Takto sa dovtedajšie kresťanstvo chápané neraz ešte dosť elitárne postupne menilo z náboženstva kňazov na náboženstvo más.³⁴⁵ Už v priebehu niekoľkých rokov sa dominikáni svojou činnosťou stali takou samozrejmovou súčasťou vtedajšieho sveta, že istý anonymný nemecký pisateľ niekedy okolo roku 1220, pri vypočítavaní stavov spoločnosti, menuje na poslednom 28. mieste samostatný stav bratov kazateľov³⁴⁶ a známy benediktínsky kronikár Matúš Parížsky

³⁴⁰ POROV, SCHEEBEN OP, H., *Der heilige Dominikus*. Freiburg : Herder, 1927, s. 269 a 288.

³⁴¹ PIEPER, J., *Thomas von Aquin*, s. 97.

³⁴² Napríklad olomoucký biskup Bruno musel na Morave vziať pod svoju ochranu dominikánov a minoritov v rokoch 1253 a 1272 pred svetským duchovenstvom, ktoré sa dožadovalo, aby mendikantom nebolo dovolené spovedať, pochovávať a kázať. KADLEC, J., *Přehled českých církevních dějin I*. Řím : Zvon, 1987, s. 165. Ešte v 14. storočí vážnym spôsobom zarezoňoval takýto konflikt v Prahe. 24. júla 1334, na popud správcov farského duchovenstva vyšli do ulíc veriaci farských kostolov proti mendikantom a následný konflikt prerástol do takých rozmerov, že diecézny klérus a žobrávi rehoľníci sa vzájomne exkomunikovali, nadávali si a rozdelili mesto natoľko, že došlo k pouličným šarvátkam. Spor trval až do 6. decembra toho istého roku a skončil sa krehkým prímerím. *Kroniky doby Karla IV. František Pražský: Kronika, Kniha III-B, kap. III*, Praha : Svoboda, 1987, s. 118–119.

³⁴³ KOUDELKA OP, V., *Dominik – zvěstování Božího slova*, s. 31.

³⁴⁴ Z doktrínálneho hľadiska ku tomu prispelo aj nariadenie IV. Lateránu o povinnej spovedi a účasti na prijímaní eucharistie aspoň raz v roku. POROV, BOOCKMANN, H., *Einführung in die Geschichte des Mittelalters*, s. 115–116.

³⁴⁵ GUREVIČ, A., *Středověký kupec*. In *Středověký člověk a jeho svět*, s. 221.

³⁴⁶ LE GOFÉ, J., *Kultura středověké Evropy*, s. 256.

(†1259) radí bratov kazateľov (spolu s nimi i františkánov) medzi vzdelancov, keď o nich napísal „... *praedicatores fratres et minores et alii viri litterati*.“³⁴⁷ Mendikantov priniesla západnému kresťanstvu vlna zakladania nových rádov a kláštorov, ktorá začala na prelome 11. a 12. storočia vznikom cistercitov, premonštrátov, kanonických rádov a presadila sa rytierskymi a špitálskymi rádmí, pričom vyvrcholila v 13. storočí potvrdením žobravých rehoľí,³⁴⁸ ktoré sa v tom čase stali nositeľkami náboženského modernizmu.³⁴⁹ Mapa dominikánskych a františkánskych kláštorov sa stala mapou miest kresťanského sveta.³⁵⁰ Ich impozantné kostoly sa stali neprehliadnuteľnou súčasťou obrazu stredovekého mesta a do mníšskej tradície Západu vniesli nový originálny prvok, v praxi realizovaný ako *ordo mendicatum*.³⁵¹

³⁴⁷ MENZEL, M., *Predigt und Geschichte*, s. 101.

³⁴⁸ ANGENDT, A., *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, s. 61.

³⁴⁹ LE GOFF, J., *Kultura stredoveké Evropy*, s. 182.

³⁵⁰ Tamže, s. 102.

³⁵¹ FRANK OP, I., *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 126.

